

9082

БІБЛІОТЕКА
ГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.

Відділ

ПОРАДНИК
для
САМО ОСВІТНІХ
ГУРТКІВ

ЗВІСАН 23157/14 НКО УСР
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНА БІБЛІОТЕКА
ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»

1934.

Кн. 1 (14).

УЧИТЕСЯ, БРАТИ МОЇ !
ПОРАДНИК ДЛЯ САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ

ЛЬВІВ, 1934,
НАКЛАДОМ ФОНДУ «УЧИТЕСЯ БРАТИ МОЇ»

НАУКОВО - ПОПУЛЯРНА БІБЛІОТЕКА «ПРОСВІТИ»

видала накладом Фонду

»УЧІТЕСЯ, БРАТИ МОЇ«,

від 1921 р. такі книжки:

1. Володимир Дорошенко, **Шевченкова криниця** (думки про Бога, людей і Україну), Львів, 1922, ст. 256.
2. Степан Рудницький, **Україна наш рідний край**, (друге видання), Львів, 1921, ст. 128, (вичерпане).
3. Михайло Возняк, **Кирило-Методіївське Братство**, Львів, 1921, ст. 240.
4. Микола Голубець, **Начерк історії українського мистецтва**, I. частина, Львів, 1922, ст. 262.
5. Іван Крип'якевич, **Історія Козаччини**, для народу і молоді, Львів, 1922, ст. 92 (вичерпане; 1934 р. вийде 2. доповнене ілюстроване видання).
6. Омелян Терлецький, **Історія української держави**, т. I, княжа доба, Львів, 1923, ст. 252.
7. Омелян Терлецький, **Історія української держави**, т. II, козацька доба, Львів, 1924, ст. 304 (з мапою Східн. Європи в XVII. в.).
8. С. Сірополко, **Короткий курс бібліотекознавства** (історія, теорія та практика бібліотечної справи), Львів, 1924, ст. 128.
9. Іван Раковський, **Наша Земля, її утворення, будова й минування**, (основи геології), Львів, 1925, ст. 150.
10. І. Крип'якевич, **Історія України для народу** (з образками), Львів, 1929, ст. 148.

(далі див. ст. 3. оклад.)

06
10 ~~23952~~ ~~14~~

ТД

~~СЕКРЕТНО~~

ПОРАДНИК

ДЛЯ

САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ

9082

Мит 115 of 10/5/50

Алф. спис.
учит. Виз 1949р

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Львів, 1934.

НАКЛАДОМ ФОНДУ «УЧИТЕСЯ БРАТИ МОЇ»
Ч. 14.

4441

З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові.

Щойно з французькою революцією (з кінцем XVIII ст.) перемогла засада рівності всіх людей. Тимсамим і право та доступ до освіти мають усі без різниці. Одначе від того доля широких верств зовсім не поправилася. Ні французька революція, ні поступ у науці, який по революції прибрав великий розгін, не дали сподіваного щастя. Навпаки — поступ технічних наук, упадок ремесла, розвиток фабричного промислу принесли страшне зубожіння населення, і те зубожіння ще більше поглиблювало різниці між поодинокими верствами громадянства.

І тому тямучі освічені круги зачали почувати, що на них тяжить якийсь довг супроти так званого »меншого брата«. Щоби той довг сплатити і поступнево вирівнювати прірву між собою і меншим братом, почали заходитися коло того, щоби підняти можливо найширші маси до духового рівня інтелігенції. А що рівень культури мірявся тоді кількістю знання, тому й поширюванням знання бажали поправити життєві умови, головно робітництва. Тодішні освітники не старалися пізнати потреби й питомі спосібности середовища і подавали, чи радше накидали знання по своїй власній думці. І так, читачеві згори накидали книжку, або виголошували виклади, не слідкуючи, чи підготова слухачів дозволяє їм засвоїти собі виголошувані відомости та зовсім не дбали про те, чи слухачі виклад зрозуміли. Тому часто такі виклади скоро забувалися, а нераз ставали навіть причиною найбільше схиблених міркувань. Передвоєнна освітня праця мало підготовляла людину до практичного життя і не привчала самотійно в життєвих питаннях орієнтуватися.

Мета освіти дорослих по війні.

Щойно велика війна показала, що знання і культура то два різні поняття, і що метою освітньої праці не може бути тільки знання, але духове життя людини взагалі. Освіта дорослих у нинішнім розумінню має створити з кожної особи гармонійно розвинену людину, яка вміла би радити собі у складній плутанині нинішнього життя, яка вміла би розуміти всі суспільні явища, найти для себе місце в збірнім життю і брати в ньому діяльну, творчу участь. Одне слово — освіта має навчити людину дати собі раду в життю, та згідно з вимогами етики і моралі вміти погодити своє особисте добро з добром громади й народу, серед якого живе. Се буде нова людина, що глибоко відчуватиме свій звязок зі своїм народом, розумітиме всі громадські й національні потреби. Нова людина буде відзначатися **сильною волею працювати не тільки для себе, але також і для добра загалу.**

Необхідними засобами такого виховання є розвиток: 1) ума, 2) характеру й волі та 3) громадських, національних та державних почувань.

Ум розвиваємо відомостями, які є підставою зрозуміння причинового звязку між поодинокими явищами в життю і в природі, а це виводить людину з круга її щоденних звичайних інтересів, поширює світогляд, показує багатство людської думки, розбуджує ініціативу та дає напрям праці. А крім цього має також велике значіння для розвитку і поліпшення власного варстату праці.

Вироблювання характеру є необхідне, щоби уможливляти співжиття людей між собою. А потреба такої праці є особливо сьогодні пекуча,

коли на кожному кроці бачимо несловність, необов'язковість, брак етики і моралі так у приватнім, як і в громадському житті, в якому і так повно сварливості, злоби, неповажного трактування публичних справ, перенесення особистих непорозумінь на поле публичної праці і т. п.

Коли говоримо про характер, маємо також на думці конечну потребу **гартувати волю**, щоб одиниці і загал визначалися витривалістю і завзяттям, через брак яких часто рвуться і завмирають найкращі почини.

Третім напрямком освітньої праці, се **виPLE-кання суспільних, національних і державних почувань**. Тут ходить про розбудження солідарності, зрозуміння взаємної залежності одиниці й громади, необхідну співпрацю для загального добра і злуки для досягнення спільних цілей.

Всі три повищі напрями освітньо-виховної праці взаємно себе доповнюють, причім доцільна освітньо-виховна праця повинна тривати ціле життя, щоб розвивати умові сили і духові здатності людини аж до смерті.

Не повинно бути в житті людини перерви, коли вона перестала учитися, а вже в ніякім випадку тоді, коли вона молода, коли має запал, рветься до героїських подвигів та цікавиться культурними й суспільними питаннями.

Успішно поведемо освітню працю, коли виворимо в громаді такий загальний настрій, який заохотить і допоможе кожному удосконалювати себе.

Однак найбільшу увагу треба звертати передовсім на інтелігентніших, меткіших людей в громаді, які набувши відповідну освіту і виховання,

стали би потім для інших прикладом і провідниками в праці.

З того виходить ясно, що сьогоднішня освіта дорослих зриває з масовістю і звертає увагу на поглиблення духового розвитку гуртів і одиниць. Звідси й випливають нові методи культурно-освітньої праці. **Перше — активність.** Кожний працює сам над собою. Працює так, щоб розвивати свої вроджені або набуті здатності, поширювати свій світогляд новим знанням, а вкінці стати активною творчою одиницею. Тоді щойно відчуємо радість духового життя та загартуємо свою волю. **Друге — освіта — це безперервне змагання до знання, постійне набування добрих навичок, і водночас постійне внутрішнє самодосконалення.**

Людський дух має ту незвичайно цінну прикмету, що сам хоче творити, а приймати тільки те, до чого є вже в ньому відповідна підстава. І тому завданням освіти є не подавати, накидувати виривки знання, але так повести працю, щоби той, що виявляє духовий голод, сам своїми силами здобував собі потрібне знання, своїми власними силами змагався з труднощами і поширював свій світогляд. І саме на цей бік освітньої праці покладений сьогодні дуже сильний натиск, бо хто зуміє примусити себе добувати науку, тому доведеться й легше боротися з життєвими труднощами. Така людина далеко швидше опанує зовнішні умови життя і оберне їх на своє добро і службу та не буде тільки сліпим знаряддям долі.

З цього виходить ясно, чому сьогодні вживається разом двох висловів: **освіта й виховання.** Бо вони доповняються взаємно й щойно обидва вкупі творять освітню працю. А що в освіті й вихованню

найважливішою і основною рисою має бути **самодіяльність**, то сьогодні будемо говорити тільки про **самоосвіту й самовиховання**.

Є три головні роди освітньої праці, які в великій мірі залежать від характеру і вдачі людей. Інакше буде приступати до самоосвітньої праці людина, яка має змогу перевірювати свій духовний розвиток у розмовах, дискусіях з іншими. Це є люди здібні творити збірну, спільну працю, яка прибрала різні форми, а з них найбільше поширена — **самоосвітні гуртки**.

Та самоосвітня праця не мусить бути гурткова. Вона може бути також індивідуальна — одинцем, однак гурткова має над індивідуальною таку перевагу, що через спільну виміну думок приходять учасники скорше до розуміння виучуваного предмету і триваліше засвоюють собі набуте знання.

Інші люди вдумливі, які почувають себе ніяково, коли доводиться їм висказувати й обстоювати свої думки перед другими, волять спокійну працю над собою при допомозі читання. Знов інші мають вроджений нахил до мистецтва. В них головну роль грає потреба виявити себе і збагатити своє життя мистецькою творчістю на полі драматичнім, музичнім, співу, тощо. Такі люди горнуть до аматорських гуртків, хорів, орхестр і т. п., або займаються домашнім артистичним виробництвом. Всі ті форми праці можуть між собою перехрещуватися, або одна одну доповняти.

Та ми займемося першим родом освітньої праці у формі самоосвітніх гуртків.

Така освітня праця найкраще поставлена в Швеції, де вона має за мету виховати діяльних

освічених провідників, які відтак впливатимуть на своє оточення. Дотеперішня практика шведів виказала, що дорослі люди злучені в самоосвітні гуртки, можуть самі пляново й інтензивно працювати над собою і без провідників, за вказівками правильників вироблених централею і відповідних книжок, обговорюючи основно кожную прочитану тему. Праця таких самоосвітніх гуртків є тим успішніша, чим тісніше звязані їх члени між собою спільними інтересами — товариськими, становими, який розвивається духово під проводом провідників.

Такі гуртки мають звичайно відповідні бібліотеки і при допомозі книжок здобувають справді глибоку духову і практичну освіту. Ця самоосвітня праця в Швеції сталася масовою і об'єднує більше як 100.000 членів в 7000 гуртках, в сполучі з більше як 1,000.000 доросту в матірних товариствах, який розвивається духов під проводом провідників.

Ці гуртки бувають там у різних **формах**: вільні освітні гуртки, нижчого типу, однорічні курси під проводом особи з вищою освітою, дворічні програмові університетські курси. Всі ці гуртки працюють, правда, окремо, але є тісно звязані з собою плявною співпрацею. Учасники цих гуртків, особливо діяльніші, мають теж вплив на методи науки, бо вони відчують найліпше свої потреби. Тому нема там небезпеки занепаду або шкідливого зовнішнього впливу. В Швеції повстають такі самоосвітні гуртки з почину суспільних і економічних товариств: протиалькогольних, кооперативних, робітничих, віросповідних і промислових. Тільки формою організації ріжняться ті

гуртки від подібних в інших краях, а не методами. Ці самоосвітні гуртки тісно зв'язані з життям і його потребами, а що учасникам залежить тільки на самоосвіті, вони пильно вистерігаються всякої поверховності і не допускають до політичних, чи, класових терть. Цей масовий освітній рух для дорослих зачинає обіймати вже й доріст. В гуртках для доросту йде вже більше програмова наука, тому що доріст має замало самодисципліни й самокритицизму і не може гуртуватися в таких самоосвітніх гуртках без провідника. Такі самоосвітні гуртки для дорослих мають і ту добру прикмету, що члени вічно рухливі, всім цікавляться, товариські і погідні. В теперішніх часах дуже помічні відповідні курси в радіо. На організування і працю самоосвітніх гуртків шведи кладуть велику вагу, тому що вони підносять духовий рівень цілого народу.

В Швеції мав в 1931—32 р. Робітничий Освітній Союз 4406 самоосвітніх гуртків з 61.316 членами. Народній Союз Темпларіїв (gut Templer Orden) мав 1291 самоосвітніх гуртків з 16.316 членами (1531 бібліотек). Протіалькогольні товариства — 639 самоосвітніх гуртків з 9.193 членами. Товариство Молодих Фармерів — 234 самоосвітніх гуртків з 2.007 членів. Віросповідні товариства мають кількасот самоосвітніх гуртків. Шведський Робітничий Освітній Союз має 1097 бібліотек для гуртків з 350.209 томами, які були випозичувані 813.460 разів протягом року (переважно в містах, містечках і фабричних центрах). Народній Союз Темпларіїв мав 1580 бібліотек з 571.919 томами, які були 650.247 разів випозичувані (переважно в сільських околицях). Інші, державою суб-

венціоновані товариства, мали 1127 бібліотек з 196.010 томами (також переважно в сільських околицях).

Кошти цих книжок виносили більше як 600.000 шв. корон (831.600 зл.) з чого 280 тисяч (388.080 зл.) дала держава. В 1930—31 соймики і громади дали 179.122 шв. корон (248.263 зл.).

Загальні організаційні вказівки для організаторів самоосвітніх гуртків.

Самоосвітнім гуртком називаємо групу кільканацятьох самоосвітників, які працюють над своїм духовим досконаленням у вибранім напрямі.

Самоосвітнім гурткам мусять присвічувати якісь ідеали, і тоді праця не може йти наосліп. У Швеції самоосвітні гуртки ставлять собі за ціль: **розвивати свою особовість, плекати правду, шукати радості в красі, любити справедливість і змагати до неї, розвивати в собі почуття відповідальности і солідарности. У нас попри повищі завдання слід буlob поставити на першому місці виховання провідників, що своїми духовими вартостями могли би впливати на своє окруження.**

Для цього найкраще надаються **програми данських народніх університетів**, яких ціллю є не велика скількість знання, що мірється нотами свідоцтв чи іспитом, але бажання витворити в людей, духово ще не розбуджених, активне відношення до культури. Не менше важне завдання є виховати людей в національнім та громадським дусі, розвиваючи в них уміння й охоту співпрацювати з іншими. Освіта, яку дає данський народній

університет, створює типи людей реальних і далеких від безплідного мрійництва, життєво незвичайно справних, здібних до здорових творчих починів, високо-моральних та з щирим громадським почуттям.

Головний предмет у данських нар. університетах є **історія**, яку подається у формі повістей образowo, щоби тим способом викликати відповідні думки й почування. На дорозі розвитку людства, як граничні знаки, стоять постаті великих людей та великі події. Тому й при історії вияснюють не так сучасність, як радше ту велику силу й закони моралі діячів у минулому, щоб таким чином заохотити учасників наслідувати життя і праці визначних людей.

Другий рівнорядний предмет є **рідна мова**, щоб навчитися розумно й доладно висловлювати свої думки. З історією лучиться змістово й методично **історія літератури**, де про письменників говориться як про визначних людей, що вчать нас розуміти світ і життя та бистрої обсервації. **Науки природничі** дають радість із розуміння тих явищ природи, з якими щоденно стрічаємося. Та радість є найсильнішою заохотою до дальшої самоосвітньої праці. Важне місце займають і **суспільні науки**, які дають загальний погляд на право, устрій держави і народне господарство. **Науку рахунків** вяжуть із навчанням книговодства. **Геометрію** пізнають практично при навчанні помірів ґрунту. Незвичайно важну роль відіграє **наука співу**, причім головна мета його викликати відповідні настрої. **Гігієну** й **анатомію** вичують при науці гімнастики, що в нас муситься

робити без гімнастики, бо гімнастика не входить у круг статуткової діяльності читальні «Просвіти».

Основна предмета педагогіки данських народніх університетів є:

- 1) рішуча перевага **виховання** над знанням;
- 2) розбудження духових змагань і заінтересовань **перед їх заспокоєнням**;
- 3) викликування настроїв та почувань, головнo патріотичних;
- 4) скріплювання взаїмної приязни, солідарности та етичних і релігійних почувань;
- 5) розбуджування гутірками самостійности в думанню.

Щоби повести самоосвітню працю як слід, треба відповідної і довгої нераз підготовки з боку організатора освітньої праці. Самоосвітні гуртки творяться щойно тоді, коли внаслідок доцільно ведених викладів, голосних читань, чи підготовчих гутірок проявиться у деякої кількості членів читальні зацікавлення якимсь питанням та охота поглибити в цім напрямі своє знання (систематично його вивчити) себто, коли проявиться охота і постанова набути в якійсь ділянці заокруглене знання.

На думку др. А. Несьоловського ідея і організаційний устрій самоосвітнього гуртка вимагає:

- 1) щоби ініціатива виходила від учасників майбутнього самоосвітнього гуртка, хоч саму думку можна і треба їм підсунути. Оскільки підсунену думку заінтересовані приймуть як власне домагання, тоді говоримо про «рух згори» в протиставленню до «руху здолу»;

2) щоби ціль і змагання самоосвітнього гуртка були знані кожному учасникові і щоби уважали їх за свої;

3) щоби всі учасники працювали свідомо й самочинно над своїм власним розвитком по думці спільно усталених правил;

4) щоби співпраця мала за ціль тільки **взаїмну поміч**, а не робила вражіння, що обов'язки й змагання накидують;

5) щоби провідники не були вчителями а тільки першими між рівними та виконавцями збірної волі учасників. Провідник мусить так повести освітню працю, щоби по прочитанню чи виголошенню якогось викладу не він ставив питання а ставили його самі самоосвітники. Коли провідник зуміє усунути себе на задній плян, зуміє розбудити в самоосвітника довіря у власні сили, а навіть до деякої міри стане учнем самоосвітника, зробить його своїм учителем, то досягне найбільший успіх.

Та коли самоосвітники не розуміють гарту завдань гуртка, ані не покладають якнайбільше зусиль на їх зреалізованню, тоді треба гурткові навіть накинати ціль і напрями праці. Далі треба конечно впливати в виховно-освідомому дусі на те, щоби виробити самостійність, — щоби члени гуртка вміли всюди давати собі раду.

Тоді провідники не можуть обмежуватися тільки до ролі провідників, але цілком свідомо мусять виховувати членів гуртка, ведучи їх непомітно до тої ціли, яка для них ще не дуже ясна.

З огляду на те, що роля провідника самоосвітнього гуртка дуже важна, повинен ним стати

найбільш інтелігентний член гуртка, по змозі фахівець у наміченій в програмі ділянці знання.

Тут треба звернути увагу, що сьогодні в краю є багато безробітних інтелігентів (учителів, учительок, укінчених семінаристів, семінаристок, інженерів, агрономів, студентів вищих шкіл і т. п.). В той спосіб можна також прийти в поміч нашим безробітним інтелігентам, складаючи на їх удержання якусь оплату від кожного учасника. Оплата самоосвітників малаб не тільки економічно-суспільний характер, але і виховний, бо переломилаб давню звичку дивитися на освітню працю як добродійність, та »менший брат« перестав би думати, що робить установам чи суспільним діячам ласку, приймаючи їх дари. Якщо хто чогось потребує, повинен платити. Хто платить за освіту, дає доказ, що відчуває її потребу. І крім того, хто платить за яке право, старається вже з нього користати.

Самоосвітній гурток може повстати при доволінім числі учасників, однак не більше як 20 осіб. Коли зголосилося би більше учасників для вивчення одної і тої самої ділянки знання, краще їх розділити на два чи більше гуртків.

Праця самоосвітніх гуртків у читальнях »Просвіти« мусить іти виключно в межах **передбачених статутом Т-ва.**

За напрям освітньої праці гуртка, як і взагалі за всяку працю в читальні, відповідає її Виділ. Виділ повинен наглядати, щоби самоосвітній гурток у внутрішній організації точно придержувався нижче поданого правильника, і тому в часі всяких занять самоосвітнього гуртка повинен безумовно бути все присутний член Виділу.

Самоосвітній гурток може повстати за почином Виділу читальні або на домагання членів читальні.

В обох випадках засновання самоосвітнього гуртка мусить затвердити Виділ читальні. Як би Виділ читальні відмовив, прислугує право відклику до Загального Збору читальні.

Всякі зміни й доповнення в Правильнику може самоосвітній гурток переводити тільки за згодою Виділу читальні. **Змінений або доповнений Правильник мусить Виділ читальні предложити на затвердження Головному Виділові Т-ва «Просвіта» через свою філію «Просвіти».**

ПРАВИЛЬНИК

самоосвітнього гуртка читальні «Просвіти» в .....

§ 1.

Завдання самоосвітнього гуртка.

Завдання самоосвітнього гуртка є згуртувати членів читальні до спільної праці над поширенням і поглибленням їх освіти взагалі, і зокрема старатися виховати своїх членів шляхом праці над собою на добрих, моральних і характерних, свідомих, освічених і здисциплінованих членів українського громадянства.

Справи, яких статут читальні не передбачує, виключені з діяльності гуртка.

§ 2.

До досягнення своєї цілі самоосвітній гурток буде:

1) на своїх сходинах переводити спільне читання відповідних книжок, часописів і журналів та

спільні гутірки, реферати і відчити про згори намічені питання;

2) вести між своїми членами самоосвітню працю шляхом систематичного підбору відповідної лектури і наукових засобів задля поглиблення відомостей з поодиноких ділянок знання. **Якщо Instruction чогось не передбачує, то в потребі самоосвітній гурток найде поміч і вказівки в Прогосвітньо-організаційній Комісії при Головному Виділі;**

3) буде улаштовувати, за згодою Виділу читальні, виклади й освітні курси, реферати, відчити;

4) допомагати Виділові читальні в його праці;

5) домагатися від Виділу читальні, щоби придбав для читальні відповідну літературу й часописи, і зокрема потрібні до навчання речі;

6) може ставити бажання до Виділу читальні в усіх повищих справах.

§ 3.

Члени самоосвітнього гуртка.

Членами самоосвітнього гуртка можуть бути тільки члени читальні без різниці віку й полу, коли заявлять охоту бути членами самоосвітн. гуртка.

Членами самоосвітнього гуртка повинні бути особи з більше менше однаковою освітою, при чому добре булоб, щоб по змозі не різнилися надто віком. Різниці в заняттях, політичних чи суспільних переконаннях не можуть і не сміють грати ніякої ролі.

§ 4.

Обов'язки членів самоосвітнього гуртка.

Члени самоосвітнього гуртка мають обов'язок:

1) придержуватися постанов статуту Т-ва та Правильника гуртка;

2) виконувати всі постанови Виділу читальні і проводу гуртка та нести співвідповідальність за успіх роботи гуртка;

3) платити членську вкладку, яку встановлять Загальні Збори читальні для всіх членів;

4) брати живу участь у праці читальні і самоосвітнього гуртка;

гандою до досягнення спільної цілі «Просвіти»;

5) причинятися відповідною працею і пропагандою до досягнення спільної цілі «Просвіти»;

6) з усіх сил дбати, щоб стати точними, солідними, характерними й свідомими громадянами; своїми духовними вартостями та працею вони повинні давати приклад іншим членам читальні, які до самоосвітнього гуртка не належать.

§ 5.

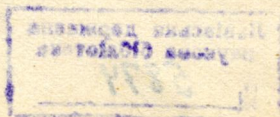
Права членів самоосвітнього гуртка.

Члени самоосвітнього гуртка мають ті самі права, що й інші члени читальні, себто мають право брати участь в Загальних Зборах читальні і різних імпрезах, які Виділ читальні уладжує. Ніяких інших прав у читальні «Просвіти» члени самоосвітнього гуртка не мають.

§ 6.

Виступ або видалення члена.

Членом самоосвітнього гуртка перестає бути та особа, яка з передбачених у статуті читальні причин перестане бути членом читальні, або яка добровільно виступить з гуртка.

§ 7.

Провід самоосвітнього гуртка.

Провід самоосвітнього гуртка складається з провідника і двох членів.

Провідника самоосвітнього гуртка може іменувати Виділ читальні зпоміж членів Виділу або членів читальні, чи то можуть його вибрати члени самоосвітнього гуртка на своїх сходинах, а Виділ читальні його затвердить. Інших членів проводу вибирають сходини членів самоосвітнього гуртка.

§ 8.

Діяльність проводу самоосвітнього гуртка.

1) Провід самоосвітнього гуртка складається з провідника, його заступника і секретаря, які разом усі відповідають за цілу діяльність самоосвітнього гуртка перед віділом читальні.

2) Провідник самоосвітнього гуртка має право й обов'язок брати участь у засіданнях Виділу читальні **з дорадчим голосом**, оскільки він не є членом Виділу. Провідник самоосвітнього гуртка повинен входити в склад Освітньо-виховної Комісії чит. «Просвіти», якщо така Комісія при читальні існує. Така комісія повинна складатися з провідників самоосвітніх гуртків читальні, освітнього референта Виділу, бібліотекаря, диригента, провідника амат. гуртка й т. п. Провідник є відповідальний представник самоосвітнього гуртка перед Віділом читальні. Його завдання є дбати про те, щоби самоосвітній гурток правильно вів працю і виказував найживішу діяльність та щоби в праці самоосвітнього гуртка і кожний член про-

воду і кожний член гуртка точно виконували свої обов'язки.

3) Заступник провідника заступає провідника на випадок його перешкоди, неприсутности або недуги.

4) Секретар відповідає за точне ведення приписаних для самоосвітніх гуртків книг, а саме веде книгу протоколів засідань проводу й сходин гуртка, спис членів гуртка і денник праці гуртка. В деннику має бути зазначена виконана праця гуртка та точний перегляд прочитаних книжок, часописів і журналів, виголошених відчитів, рефератів, тощо, з точним зазначенням дат, коли що відбувалося і хто брав участь, і далі програма наміченої праці.

5) Провід самоосвітнього гуртка відбуває в міру потреби свої засідання, але не рідше, як раз у місяць. На своїх засіданнях всі члени проводу обов'язково здають звіт зі своєї праці за час від останнього свого засідання, провіряють, яку працю виконано, які вийшли бажання членів, та намічують дальшу працю. Рішення проводу, звіти з праці й бажання самоосвітнього гуртка подає провідник гуртка до відома Виділу читальні. Виділ читальні має право рішення проводу самоосвітнього гуртка одобрити або відкинути, наскільки рішення проводу самоосвітнього гуртка не годяться з цілями гуртка, або порушують статут Т-ва. Відкинені рішення проводу гуртка звертає Виділ читальні прововоді гуртка для поновного розгляду і вваження завваг Виділу. У сходинах самоосвітнього гуртка має право брати участь голова читальні або його заступник. Виділ читальні має пра-

во домагатися від проводу самоосвітнього гуртка предкласти звіт із виконаної праці.

§ 9.

Назверх самоосвітній гурток не може самостійно виступати, ані не може мати своєї печатки. Самоосвітній гурток не може мати окремої каси, бібліотеки чи іншого майна. Хоч члени гуртка можуть причинитися добровільними датками до закупна потрібних для себе книжок чи наукового приладдя (як мапи, атлас, барометр і т. п., одначе те майно стає власністю читальні.

§ 10.

Виділ читальні може розв'язати самоосвітній гурток, як би він переступав статут або діяв на шкоду Товариства. Про розв'язання Гуртка та про причини розв'язання повідомляє Головний Виділ.

§ 11.

Головний Виділ Т-ва «Просвіта» у Львові може кожного часу постанови цього Правильника змінити.

ОГЛЯД ПРАЦІ САМООСВІТНЬОГО ГУРТКА.

Дотепер наші установи, передовсім читальні „Просвіти, мало звертали уваги на ведення записок праці, й тому не було змоги ані провирити те, що зроблено, ані використати набутий досвід. На кожній ділянці праці треба було зачинати майже наново, часто треба було повторяти ті самі помилки, що їх робили попередники. Коли навіть у читальнях і ведено діловодство, то дуже часто недо-

кладно і без пляну та в такій формі, що наслідники не могли собі виробити ясного погляду, як працювали їх попередники, до яких доходили успіхів, з якими стрічалися перепонами й труднощами, які робили помилки і т. д.

Коли таке легковаження цієї справи взагалі шкідливе, то при веденню освітньої праці просто недопустиме. Освітня праця, маючи на меті духові вартости одиниці, має рівночасно гуртувати ті одиниці в щораз досконалішу цілість — народ, отже мусить бути плянова й послідовна та ведена економічно — начить, не слід витрачувати енергії на повторювання помилок, а треба використовувати набутий досвід та приспособлювання до життєвих умов.

Тому ведення огляду праці, між іншим і самоосвітніми гуртками, має значіння не тільки для дотичних гуртків, але й для Матірнього Т-ва буде важним засобом до узгіднення освітньої праці в краю, її поглиблювання і скріплювання. Отже кожний самоосвітній гурток мусить провадити передусім докладний спис членів, як зразок під 1) і денник праці, як зразок під 2).

Денник праці гуртка веде секретар, і провірює його при його підписанню провідник.

Доцільно хоч раз у місяць на сходах членів гуртка робити підсумки роботи гуртка за цілий місяць. При цій нагоді треба ставити питання про загальну роботу гуртка, прим., чи гарно працювали члена гуртка, як ставився до роботи провідник, чи і які були перешкоди в роботі (погана кімната, брак підручників, мап, образів, наукових засобів, тощо). Огляд праці гуртка має дати способи, як її поліпшити. З нагоди таких місячних

підсумків треба теж перевірювати, чи самоосвітня праця гуртка, напр. вивчення засад гігієни, мала якийнебудь вплив на загальне громадянство.

Спис членів, денник праці і протоколи засідань проведень та сходів гуртка треба писати хемічним олівцем, через кальку, в двох примірниках, з яких один старанно переховується в актах читальні, а другий з кінцем кожного місяця пересилається до Гол. Виділу. Такі місячні звідомлення потрібні Гол. Виділові до наукового використання методу і досягнень поодиноких гуртків. Освітньої роботи не можна вести навмання, а на підставі досвіду й практики пляново та на наукових основах.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ.

Методи самоосвітньої праці можуть бути різні, залежно від умового рівня учасників, від освіти провідника, а також від предмету навчання.

Загально прийняли в гурткових працях такі методи:

1) **Методу дискусійного читання.** Всі члени гуртка мають перед собою вибрану книжку, й один з них читає даний уступ голосно. По 5—6 мінутах читає другий, далі третій і т. д., і т. д. по черзі. Від чергового читання звільнені тільки ті, що гикають або дуже слабо читають, щоби не викликати в інших нетерпеливості, дотепів, чи насмішок. По прочитанню даного уступу чи розділу учасники ставлять провідникові питання в справах для них незрозумілих так довго, аж усі учасники зрозуміють прочитаний зміст та слова. Провідник гуртка може доручати по черзі одному з учасників прочитати наперед даний уступ

чи розділ і приготувитися до відповідей на питання та тільки в разі потреби помагає йому в виясненнях. Коли вже всі сумніви вияснені, тоді провідник відповідними питаннями викликає дискусію, яка має за ціль витягнути відповідні внески з прочитаного та навіязати до практичного життя, чи використати до цілей морального й національного виховання. Ця метода вимагає найменшого вкладу енергії і надається навіть для найменше підготованих учасників.

2. Метода дискусійна. Провідник каже учасникам якийсь уступ чи книжку прочитати дома, й одному з них доручає виготовити реферат на тему прочитаного. Над виголошеним рефератом отвирається в гуртку дискусія, до якої всі учасники гуртка н

мають бути підготовані. В першій році праці гуртка провідник дозволяє в дискусії питання, які може і відбігають дещо від обговорюваної теми, щоби дати учасникам змогу висказатися про питання, які їм приходять на думку. На вищій рівні провідник допускає тільки дискусію, яка тісно вяжеться з обговорюваною темою.

3. Метода льосованих рефератів. Тут провідник теж каже учасникам прочитати дома якийсь уступ, розділ чи книжку, дає як що до чого помічну до цього літературу, й кожний учасник мусить з переробленого матеріялу виготовити реферат з тим, що жеребок рішає, хто з учасників буде реферувати. Льосується в той спосіб, що скручуються стільки звитків з паперу (жеребків), скільки є учасників, з яких тільки один має написати «реферує», а інші чисті. По рефераті розвивається дискусія подібно, як при методі дискусій-

ній, тільки, що тут усі учасники є добре підготовані, і матеріал як слід перероблений; тому й критика є дуже остра і побуджує до великого напруження. Така дискусія дає змогу учасникам якнайосновніше поглиблювати й поширювати свої відомости, одначе ця система можлива тільки в гуртах вже добре вироблених, де всі учасники проявляють велике замилювання до науки й самостійність.

Ця метода вимагає від кожного учасника дуже напруженої праці, але зате є і відповідні висліди.

4. Метода шкільна. Провідник завдає учасникам вправи до перероблювання дома на основі прочитаного і поясненого на сходинах гуртка матеріалу. Письменні вправи переглядає провідник дома, і на найближчих сходинах висказує свої уваги щодо кожної вправи, починаючи від найслабшої, та спростовує хибні погляди. Потім, як і при всіх інших методах, отвирає дискусію, яка має усунути всякі підношені сумніви та довести до відповідних висновків, усе стараючися використати набуті відомости для практичного життя чи для виховних цілей.

5. Метода коротких відповідей. Як при методі шкільній, так і тут переробляє й пояснює на сходинах матеріал та з цього матеріалу витягає основні думки в формі питань, на які учасники зараз дають відповіді, але на письмі. Провідник переглядає всі відповіді й відчитує їх, починаючи від найслабшої, і в той спосіб дану тему поступнево розвиває і поглиблює. Потім розвивається дискусія як під 4), з тим, що провідник тільки кер-

мує дискусією і старається, щоби вона довела до відповідних висновків.

При тій методі передовсім провідник мусить добре приготувитися перед кожною лекцією, заздалегідь підготувити собі відповідні питання та усталити відповідні висновки.

6. Метода анкетова. Провідник ставить учасникам питання з практичного життя, на які учасники дають відповіді на письмі. Ті відповіді провідник упорядковує і при допомозі дискусії доводить до відповідних внесків, може навіть практичних. Ця метода надається особливо до виучування практичних життєвих питань та до цілей виховних. Напр. зайшов випадок у громаді, що син побив батька. Прекрасна тема, щоб витягнути висновки морального й виховного характеру. Провідник може поставити такі питання: Як ви осудите той вчинок зі становища родинного?... з громадського?... релігійного?... морального?... Що може запобігти подібним вчинкам? і т. д.

Подібно можна поступати при виучуванню гігієни, національного виховання, господарства й інших практичних відомостей. Одначе тут провідник сам мусить мати життєвий досвід або бути фахівцем у даній ділянці, мусить до лекції основно підготувитися.

7. Метода активізації полягає в цілости на дискусії. Провідник на основі переробленого матеріалу ставить питання, спочатку такі легкі, що учасники можуть на них відповідати просто: так або ні, відтак переходить до щораз трудніших, які вже вимагають обґрунтованої або умотивованої річевої відповіді. Та метода дає змогу розвивати в учасників довіря у власні сили й дає їм рів-

ночасно внутрішнє вдоволення, що власними силами набувають та поширюють свої відомості й доходять до деяких висновків. Але з другого боку до цієї методи потрібний досвідчений фахівець у даній ділянці, з педагогічним хистом.

8. Метода заочної освіти, де гуртки працюють на основі письмовних інструкцій з централі. Уживається її головню до того, щоб добути практичні відомості, але рівночасно получена вона зі значними коштами.

Самоосвітній гурток при кожній методі повинен зачинати працю від вивчення предмету, який найбільше цікавить його членів і по черзі переходити всі інші намічені ділянки людського знання в довільнім порядку, залежно від зацікавлення членів. Не обмежуватися часом, а перероблювати кожну ділянку основно й систематично, хочби праця гуртка мала тривати кілька літ.

Самоосвітні гуртки можуть вивчати якусь тільки одну ділянку знання, або якусь справу напр. адміністраційне законодавство, садівництво, тощо.

Основна форма праці гуртка, це **голосне** питання і самі стараються на ці питання найти відтають члени по черзі, але тільки такі, що добре, плавно й виразно вміють читати. Прочитаний уступ провідник пояснює, як може і вміє. Потім іде дискусія над прочитаним. Учасники ставлять питання і самі стараються на ті питання найти відповіді. Обовязок провідника є дбати, щоб ні питання, ні дискусія над їх виясненням не відбігали від даної справи та щоби питання обговорювати по черзі. Незрозумілі місця вияснити

в найближчого фахівця чи філії або в Українській Загальній Енциклопедії і в кожному випадку занотувати в деннику праці гуртка.

Предмет навчання треба розділити на низку завдань (лекцій) так, щоби кожну лекцію можна без труднощів добре переробити протягом одної години, чи одних сходин. Таксамо кожну лекцію, призначену на одну тему або годину, чи одні сходини, треба розділити на кілька окремих частин або питань. Вияснивши устно одну таку частину, або прочитавши відповідний уступ з дотичного підручника, треба переконатися відповідними питаннями або розмовами, чи всі учасники все як слід зрозуміли, і щойно тоді переходити до дальшої частини, чи до дальшої лекції.

По прочитанню й обговоренню даної книжки члени гуртка виготовляють реферати на порушені в тій книжці справи, які вкаже їм провідник. Над кожним рефератом ведуть спільно дискусію, в якій узгіднюють свої погляди.

Вартість самоосвітнього гуртка збільшиться, коли учасники набуте знання будуть переводити практично в життя, напр. коли гурток, що переробив читання шкідливості алкоголю, буде впливати словом та власним прикладом на викорінення в селі п'янства та того лиха, що воно за собою веде.

Кожний член гуртка повинен передусім пам'ятати, що він культурний діяч своєї читальні і при кожній нагоді оповідати про відомості, які він добув, про книжки та газети, які прочитав та про практично набутий досвід.

Другий обов'язок членів гуртка — виявити зацікавлення до життя свого села, його потреб

і змагань та виступати в них як творча культурно-освітня сила.

Самоосвітній гурток повинен повести свою працю так, щоби згодом міг похвалитися нею перед загалом.

Заняття гуртка повинні відбуватися правильно, точно в означені дні й години, не перериватися або спинятися.

Треба, щоби заняття не тривали за довго й щоби надмірно не томили учасників. Напружну працю треба переплітати короткими розвагами, співом, забавами, вигадками і т. ін.

Якщо гурток ясно поставить собі мету й усвідомить собі зміст праці, то успіх певний. Але мету й зміст праці в гуртку повинні обдумати всі його члени.

СПИС ЧЛЕНІВ І ДЕННИК ПРАЦІ.

Як уже на інших місцях зазначено (ст. 20, ст. 23 і т. д.) самоосвітній гурток мусить вести (крім протоколів) іще й окремий **спис членів і денник праці** гуртка. Звичайно, що одне і друге можна вести на **різний спосіб**. Але ж добре було б, щоб усі гуртки мали вже **один зразок**, як вести одне і друге. Тоді й перегляд буде кращий, і як хто дістане в руки такий однаковий зразок, то може відразу проконтролювати, як ішла робота в освітньому гуртку, котрі гуртки краще працювали, а то й які його недостатки.

Тимто в додатку ми подаємо зразок, як вести а) **спис членів**, б) **денник праці**.

гуртка читальні Провіти в ..... філія

Ч. порядкове	Прізвище	Пол	Вік		Яку скінчив шко- лу і скільки клас	Освітальний стаж				Замітки	Дати чергових занять (лекцій)																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																							
			Чоловік	жінка		14—18 р.	19—25 р.	26—35 р.	понад 35 л.		господар	ремісник	купец	робітник	9/11	9/33	7/11	9/11	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			
1	Калуський Іван	1		1		4 на- родні	1			скінчив бібліот. курс	1	1	1																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					</

ДЕННИК ПРАЦІ

..... самоосвітнього гуртка

Чит. »Просвіти« в .....

1) Заняття (лекція) Ч. .... дня .....
193.. р.

2) Присутних .... членів, як зазначено в списку членів.

3) Тема заняття (лекції) .....

4) Хто провадив заняття (провідник, член запрошений) .....

5) Спосіб перероблення заняття (виклад, читання, дискусія)

6) Які впали запити в звязку з темою, і до яких висновків прийшли учасники по переведеній дискусії:

Питання:

Висновок:

а) .....

б) .....

і т. д. ....

7) На які питання учасники не найшли відповіді:

а) .....

б) .....

і т. д. ....

8) На які книжки покликувалися в кожному питанню, забираючи в дискусії голос .....

.....

- 9) Які дано доручення окремим членам у зв'язку з лекцією . . . . .
- 10) Як виконано доручення попередньої лекції . . . . .
- 11) Чи провадив хто з членів гуртка яку практичну роботу в зв'язку з попередньою лекцією . . . . .
- 12) Які бажання до проводу мали члени гуртка . . . . .
- 13) Як провід гуртка сповнив бажання членів із попередньої лекції . . . . .

.....
 провідник.

.....
 секретар.

*

Нарешті, подаємо короткі пляни, як повести роботу в самоосвітньому гуртку — щодо поодиноких предметів знання, й то за таким порядком:

мовознавство й українська мова; укр. письменство; історія (України, економічна, всесвітня); наука про державу; суспільна економія й кооперація; наука про торгівлю; законодавство; географія (України, загальна, описова); рахунки (математика); геометрія; фізика; природознавство; гігієна; техніка й т. д.

При кожному предметі подані по змозі підручники й помічні книжки для проводу гуртка й для його членів.

II.

МОВОЗНАВСТВО Й УКРАЇНСЬКА МОВА

Є чимало спільних рис, що об'єднують людей у один нарід, та між ними найбільш помітна — мова. Мова, що є назверхнім виявом думки, ставить людей понад усі інші створіння. Рідна ж мова зводить до купи всіх синів одного народу, зводить їх між собою, неначе в родину. Тим то рідна мова є чимось дуже дорогим, чимось, що треба зберігати, що треба шанувати.

Як зберігати рідну мову? Говорити скрізь, де можна і треба, поукраїнськи. Крім цього, треба дбати, щоб наша мова була правильна, чиста, щоб ми не перекручували слів, щоб не вводили непотрібно чужинецьких висловів, щоб речення свої будували як-слід, щоб вони були ясні, непомотані. Тимто треба мову добре знати. Мова річ жива, вона має свої закони. Наука, що досліджує ці закони — це **мовознавство**. Закони сучасної мови збирає **описова граматики**. Але закони мовні змінюються. В різних часах були закони інші. Тою справою, себто розвитком мови, займається **історична граматики**. Колись, у глибокій давнині, деякі ближчі між собою народи жили разом, як от слов'яни, ще давніше жили спільно індоевропейці (слов'яни, германи, романи й і. народи т. зв. білої раси). З тих часів залишилося чимало спільного

в мовах цих народів. Дослідом таких явищ займається **порівняльна граматики**. Крім цього, мова відбиває в собі не одне давно пережите й минуле, віддзеркалює в поодиноких висловах деякі риси національної вдачі. Це знову досліджує наука про **психологію мови**. Описова граматики доступна сливе для всіх, інші ж ділянки мовознавства вимагають уже глибокої та основної науки.

Мова кожного народу ділиться на **говори**, що дечим між собою різняться. Дослідом говорів займається **наука про говори або діалектологія**. Крім говорів, що по різних частинах краю різні, є ще говір, що ним користуються освічені верстви народу, словом і на письмі, ним пишуть книжки — це **літературна мова**. Вона для цілого народу однакова.

Граматики це наука про закони в мові. Хто хоче пізнати їх, повинен узяти до рук підручник граматики рідної мови й добре його переробити.

Мова складається з менших частин, цебто з речень, речення зі слів, слова зі складів і звуків. Поодинокі частини граматики займаються цими явищами. **Звучня** (фонетика) це наука про звуки, про те, як звуки вимовляти, й як вони творяться, про сполуки звуків між собою та взаємні впливи. Словами, як поодинокими частинами мови, й їх відміною займається **наука про відміну** (флексія). Про значіння слів, та про те, як вони творяться, вчить словотвір (семантика): реченнями, тим, як слова укладаються в речення, яке їх у реченні значіння — займається **складня** (синтакса).

Як вивчити мову? Найкраще — уважливо прислухуватися до мови тих, що гарно й добре говорять літературною мовою. При читанні творів

визначних українських письменників (клясиків) треба звертати увагу не лише на те, **що** в творі сказано (зміст), але також і на те, **як** сказано (форма — мова). Для контролі можна завжди заглянути до якогось підручника мови, до граматики, й порівнювати, чи й як наша мова відбігає від законів, що подані в граматиці. Коли помітимо яку різницю, будемо оминати в себе те, що граматика подає інакше. Тут нам допоможуть або окремі **гуртки мови**, або просто товариші, з якими можна умовитися, щоб один одному виправляв мовні прогріхи.

У практичному житті велике значіння має справа підбору відповідних **висловів**, як ми говоримо, чи пишемо. Тут можна і треба користуватися **словниками** рідної мови. У щоденній мові вживаємо розмірно небагато слів, для такої справи нам досить малого словника. Хто ж хоче основніше цим зайнятися, візьме в руки словник більший, основний. Хто часто користує зі словника, збагачує свій словний засіб. При тому слід пам'ятати ще й таке: кожний чоловік неначе має в своїм словнім засобі два роди слів: одні слова розуміє й їх уживає (активний словник), інші розуміє, але їх не вживає (пасивний словник). Отож варто подбати, щоб ми постійно збільшали активний словник, і то передусім із засобів пасивного.

Окрема справа це — **чужі слова**. В мові кожного народу є слова запозичені з чужих мов. Є такі слова і в нас: із грецької, латинської, з єврейської (давньожидівської), польської, московської та з інших мов. Всі такі слова можна поділити на три частини. Одні вже вподібнилися давно до українських, другі є такі, що бувають і в інших

мовах, і їх важко заступити рідними словами, та врешті є такі, що їх легко можна усунути, замінюючи їх своїми. Цих останніх треба позбуватися. Помагають у цьому словники чужих слів.

Помічні книжки для науки мови:

Граматика:

1. **Левицький Модест:** Українська граматика для самонавчання, Катеринослав—Ляйпціг, 1923.

Хто хотів би краще пізнати мову, хай собі прочитає:

2. **Сімович Василь:** Граматика української мови, Київ—Ляйпціг, 1921., (вид. друге).

3. **Смаль-Стоцький, Ст.-Гартнер Федір:** Граматика української мови, Львів (чотири видання, останнє з 1925 р.).

Словники укр. мови:

1. **Голоскевич Григорій:** Правописний словничок української мови, Київ, 1930. (8 видань).

2. **Кисілевський Кость:** Словничок української мови, Львів—Станиславів, 1926.

3. **Огієнко Іван:** Стилістичний словник української мови, Львів, 1924.

4. **Грінченко Борис:** Словник української мови, 3. видання з 1928 р., це — великий словник.

Словники чужих мов:

1. **Кузеля Зенон:** Словник чужих слів (2 видання, перше наспілку з М. Чайківським).

2. Словник чужих слів (видавництво Рекорд), Коломия, 1933.

Це малі словники, куди більший:

3. Бойків, Ізюмов, Калишевський, Трохименко: Словник чужомовних слів, Харків, 1932.

Дуже помічна тут буде:

4. Українська Загальна Енциклопедія, «Книга Знання» 3 томи, Львів—Станиславів—Коломия 1930 — 1934.

Як хто вже зацікавився мовою, може читати часопис:

«Рідна Мова», науково-популярний місячник, присвячений вивченню української мови, гол. редактор і видавець др. І. Огієнко, Варшава.

Правопис. Кожний нарід повинен мати один, однаковий для всіх письменних людей правопис, себто збір законів про те, якими знаками треба писати поодинокі звуки та їх сполуки, як писати свої та чужі слова, як відділювати на письмі думки, як зазначувати на письмі спосіб нашого вислову й т. д.

Правопис відбиває звичайно зміни й досяги мови. Саме в останньому часі українська літературна мова розвивається неймовірно скоро. Звідсіля чимало правописних труднощів. Друга річ, це — деякі різниці в вимові наших людей із різних околиць нашої широкої землі, а це знову вяжеться з тим, що в вимові є куди більше звуків, ніж буває знаків (букв, літер) у письмі.

Є два основні роди правописів: **етимольогічний**, що більше звертає увагу на те, з чого слово яке, чи звук узявся, додивляється до того, як це чи те слово писали **давніше** — і правопис **фонетичний**, що більшу увагу кладе на **сучасну** вимову. Давно в нас панував етимольогічний правопис

(писалося прим.: дѣм, бо і в цьому слові і взялося з о,) тепер фонетичний (пишемо, н. пр., дім, дарма що кажемо — дому).

Та є і в фонетичному правописі чималі труднощі, а проте цей правопис має величезну перевагу над етимольогією, бо його куди легше навчитися. Основи укр. правопису видала Укр. Академія Наук у Києві. Вони подані у словниках д-ра К. Кисілевського, Михайла Возняка або в проф. І. Огієнка («Рідне писання», Варшава, 1933.), і ним користуємося, здебільшого, й ми; невеличкі різниці доторкаються головню того, як писати **чужі слова**. Але ж це значіння не має, бо чи ми напишемо: **теольогія**, як у нас пишуть, чи **теологія**, як каже писати академічний правопис, або **пять**, чи **п'ять** — у нас усе-одно будуть говорити, як уже віддавна звикли: **теольогія**, **п'ять**.

Вимова. Ми говоримо на те, щоб порозуміватися з іншими. Щоб другі нас розуміли, мусимо не лише вживати правильної мови, але теж виразно все вимовляти. Отож треба звертати увагу на те, чи інші **чують** нашу бесіду, чи **слухають**, і чи **розуміють** її.

Правда, коли нема відповідних слухачів, шкода кожного слова; краще — мовчати. Щоб інші чули, треба вимовляти слова **окремо**, досить **голосно** й **виразно**. Зокрема треба вистерігатися всяких хиб у вимові, як от не загикуватися, не шопотіти, тощо. Буває, що такі хиби є вроджені, тоді лише лікар може допомогти. Але звичайно з тих хиб люди виломлюються, їх можна самому позбутися. Найкраще так: що-дня читати невеликий уступ із книжки, голосно й виразно, кілька разів. Коли трапиться яка хибка в читанні, то, читаючи ще раз, тре-

ба тої хиби позбуватися. При цьому слід пам'ятати, що в кожному слові є частинка (склад) наголошена, й її вимовляємо сильніше (н. пр., раз му́ка то знову мука́). Так воно є і в кожному реченні: там є все якесь одне найважливіше слово, яке треба вимовити з більшим притиском. Вимовляючи щось із притиском, ми звертаємо увагу слухача на це слово, що воно важне, що від цього змінюється значіння думки (пор. коли в питанні «Чого тут стоїш»? підкреслюємо перше слово, то в відповіді почуємо **причину**, н. пр. «Чекаю брата»; коли друге слово підкреслимо, то почуємо, що він стоїть саме **тут**, бо, н. пр., там нема місця; коли ж на решті третє слово вимовити сильніше, то нам відповідять, що, н. пр., наш співрозмовець не хоче **сідати**).

Велику вагу для вивчення мови мають і **промови** перед гуртом, т. зв. публичні (перед громадою) виступи. Та тут важне не тільки те, щоб сказана промова була висловлена щодо мови добре, але й те, щоб і зміст її був добрий. Коли ми маємо промову, то нам повинно залежати не лише на тому, щоб нас слухали й розуміли, але важне для нас і те, щоб нас послухали. Тому кожному промову звичайно укладають так: 1. насамперед кажуть щось дуже **цікаве**, щоб усіх заохотити слухати, зацікавити; 2. потім промовець каже коротко, **про що** йому йде; 3. далі він подає один за одним **докази**, розбиває свою думку на частини й доказує різними міркуваннями, а вже найбільше всякими **прикладками**, що правда по його боці; 4. коли є вже надія, що слухачі далися **переконати**, треба витягнути з цієї думки відповідні **висновки**, н. пр., що так і так треба поступати; 5. на-

кінець треба **повторити** ще раз головну думку, щоб слухачі собі її **запам'ятали**.

Щоб навчитися добре промовляти, слід було б учитися напам'ять чи оповідання, чи вірші, й потому гарно їх виголошувати.

УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО.

Наука про письмоство, себто літературознавство (від лат. слова *littera* = буква, письмо) досліджує такі словесні твори, що діють на **уяву** або **чуття**. Для відрізнєння таких творів від інших, що впливають лише на розум, себто від наукових писань, називаємо їх іще **красним письмоством**, або просто поезією (всі інші писання зовемо прозою). В межах красного письмоства вміщаються й такі поетичні твори, що хоч і незаписані, але живуть в устах простолюття й переходять із покоління на покоління; є це т. зв. **усна словесність**.

Усі такі поетичні твори, що написані мовою якогось народу, що є між собою споріднені деякими думками (ідеями), що виявляють прикмети якоїсь нації, її вдачу — називаються **національним письмоством**. Так ми говоримо, н. пр., про українське національне письмоство.

Наука про письмоство досліджує поетичні твори з двох боків: 1) щодо історичного розвитку і 2) щодо мистецької вартости самих творів, незалежно від усяких назверхніх причин.

Частина науки про письмоство це — **історія письмоства**. Вона просліджує історичний розвиток і взаїмовідносини поодиноких літературних родів, умови, серед яких розвивалася поезія якогось народу, різні впливи на неї і, врешті, звязок

поезії з цілим життям народу. Для кращого розуміння самої поезії історія письменства займається й життям поетів і досліджує обставини, серед яких вони творили.

Частина науки про письменство це — **поетика, або теорія поезії**. Вона впорядковує поетичні твори, незалежно від того, хто й коли їх написав, і, на основі їх питомих прикмет, укладає їх у більші групи, означає прикмети поодиноких поетичних родів, н. пр., повість, поема, сонет, пісня й т. д., та накінець займається складовими частинами цих творів і їх взаїмовідношенням.

Вага й вартість поезії. Щоб краще зрозуміти все, що пишуть про поезію, треба передусім пізнати саму поезію, себто читати літературні твори. Чому ж варта читати літературні твори?

В душі кожної людини живе природний нахил щось творити. Читаючи поетичний твір, ми немов переживаємо його в душі, ми в нашій уяві відтворюємо всі постаті, що про них пише поет, перебираємо в думках усі їх учинки, радіємо й журимося разом із особами поетичних творів. Такий відтвір прочитаних поетичних творів дає нам глибоке душевне вдовілля. Ми читаємо радо такі твори, бо від такого читання нам робиться приємно.

Однак є ще куди важніші речі. Коли зважимо, що поети не звичайні собі люди, не пересічні, то зрозуміємо, що, читаючи їх поетичні твори, ми можемо нераз і пізнати, чим дише нація. Тоді й неодна нотка якогось твору забренить сильніше в нашій душі, немовби найшла там собі відклик, і ми відчуваємо, що це щось таке рідне, що ми теж сини того самого народу. Поезія це

найкраще дзеркало життя нації. Крім цього, ми найдемо там неодну вказівку, як жити й поступати у приватному й національному житті. Поезія має й виховне значіння, особливо поезія національна.

Історія письменства. Письменників, що вміють своїми творами викликати в нашій душі дуже гарні образи і зворушливі почування, називаємо звичайно великими. Історія письменства не займається всіма письменниками, а передусім — більшими, важнішими, такими, що їх твори залишають нестертий слід у житті народу, що все в читача викликають вражіння, що на інших письменників впливали. Але буває й таке, що якийсь поет був колись великий, що колись не мав собі рівних, та тільки потому прийшли інші, кращі, він мав значіння тільки **на свій час**. Щоб знати, чим свого часу дихала нація, варта й таких письменників пізнати, треба й їх твори читати.

Маємо багато письменників, що їх твори варта прочитати; згадаємо тут найважливіших.

З першої, княжої доби нашої літератури (від прийняття християнства 988 р. до кінця XV. віку) — митропол. Іляріона: «Похвалу князеві Володимирові» з XI. в.; опис подорожі ігумена Данила до Святої Землі; кн. Володимира Мономаха «Поуку дітям» (XII в.), варто теж пізнати життєписи деяких укр. святих, списані в «Київо-печерському Патерику» (XIII. в.), або деякі літературні твори переписані в старих укр. літописах — все в винятках, бо все це писане на інший лад, не все читач нашого часу зрозуміє. Найкраща памятка з того часу є твір невідомого автора «Слово о полку Ігоря», де в високопоетичній формі змальована

боротьба українських князів із половцями (1187 р.). Літературною мовою в княжій добі була мова церковно-славянська з домішкою української. Тому ці твори треба читати в перекладах. Є окремі книжки, що дають вибір із старого нашого письменства, н. пр., **Возняк**: Старе українське письменство, Львів, 1922., а «Слово о полку Ігоревім» можна прочитати окремо, бо в нас є дуже гарні переклади на нову нашу мову, та ще й повидавані окремими книжечками (Щурат, Лепкий).

З другої доби (від початку XVI. в. до кінця XVIII. в.) найкращі пам'ятки, що прегарно змальовують тодішнє життя на Україні це — козацькі пісні (думи). Поодинокі пісні вяжуться в цілоти: про недолю невольників, про боротьбу козаків із турго й ін. Ті пісні змальовують наш побут із поважного боку; але ж є ще з того часу такі коротенькі комедії, інтермедії, що дають картини безжурного й веселого життя в минулому. Гарні інтермедії писали Яків Гаватович, М. Довгалецький, Ю. Кониський і ін. Та є й високо патріотичні драми (Прокоповича «Володимир»), є патріотичні пісні (гетьмана І. Мазепи), є сатири (насмішливі вірші), чутливі, любовні й т. д. Вибір із них теж найдете в книжці **Возняка**. Всі згадані твори (крім Прокоповичевого) писані більш-менш народньою мовою. Та в цій добі жило ще чимало інших поетів, що писали теж церковно-славянською мовою, а то й окремою літературною на той час, помішаною з різних висловів (церковних, польських, народніх і т. д.). Найкраще змалював наш побут у часі по зруйнуванні Січі **Іван Котляревський** у великому віршованому творі «Енеїда» 1798 р., та він належить уже до третьої, нової доби.

З третьої нової доби, яку рахують від виступу І. Котляревського (цілий ХІХ. вік і ХХ. досі), пізнати треба ще його драму «Наталка Полтавка». Далі варто прочитати повісти Гр. **Квітки-Основ'яненка**, байки нашого найбільшого байкаря Євгена Гребінки, хоч деякі вірші Маркіяна Шашкевича й Амврозія Метлинського, **всі твори** нашого найбільшого поета, національного генія **Тараса Шевченка** (1814—1861), деякі твори Пантелеймона **Куліша** (як ось «Чорну Раду», «Орисю»), повісти **Марка Вовчка**, байки Леоніда Глібова, співомовки **Степана Руданського**, писання Осипа Юрія **Федьковича**, Івана **Франка**, повісти Олександра Кониського, Івана **Нечуя-Левицького**, Панаса **Мирного**, Бориса **Грінченка**, драми Михайла Старицького, твори **Лесі Українки**, нариси **Василя Стефаника**, Марка Черемшини, Михайла Івченка, Миколи Хвильового, Валеріяна Підмогильного, Косинки, ліричні вірші Павла **Тичини**, Максима **Рильського**, гуморески Остапа Вишні. Це лише найважливіші автори, а так є ще багато-багато інших, що їх твори заслуговують на найбільшу увагу.

Світовідчуття поетів із віками змінювалося. То й цею справою займається історія письменства, вона подає характеристики таких загальних **течій** у світовій літературі (схолястика, гуманізм, псевдоклясицизм, романтизм, сентименталізм, імпресіонізм, експресіонізм, футуризм і ін.), і всі ті течії мали й на наше письменство великий вплив. Про сучасне письменство інформують найкраще літературні **журнали**. Тому порадно читати хоч би якийсь **один**.

Теорія поезії. Всі літературні твори поділяють звичайно на три такі частини: одні малюють

лише почування (**лірика**), другі змальовують життя й переживання людей (**епіка**), інші знов виводять переживання і вчинки людей перед очі глядача на сцені (**драматична поезія**).

В межі цього поділу вміщуються різні літературні роди, або т. зв. жанри (н. пр., ліричні: анакреонтик, елегія і т. д.; епічні: поема, повість, новеля і т. д.; драматичні: пєса, трагедія і т. д.) і таких родів є дуже багато. Наука про літературні роди це **поетика**.

Літературний твір збудований не зі слів, якби це могло на перший погляд здаватися, а з **поетичних образів**. Слова це лише засіб, що викликає поетичні образи. На викликання одного образу часом вистане одного слова, часом треба слів кілька або кільканацять. Крім цього, поети мають дуже багато способів, як прикрасити поетичний образ, або як викликати ним у нас глибше почуття (т. зв. тропи й фігури). Наука про ті способи, про їх відношення поміж собою й до змісту твору та про розміщення їх серед твору зветься **стилістика**.

Поетичні твори писані вязаною або невязаною мовою. Засобом, що вяже мову, є **ритм**, цебто рівномірне, правильне повторювання наголошених складів. Є ще й інші основи ритму, число складів у вірші, при чому велике значіння має т. зв. пересічка, н. пр., в народній поезії і т. д. Про поетичні твори писані вязаною мовою (вірші) вчить **ритміка**.

Поетика зі всіма своїми підвідділами важна для читачів, щоб вони знали **що** читають, **як** треба читати, **як** розуміти й відчувати поетичні твори та їх красу.

ПІДРУЧНИКИ:

1. **Радзикевич Володимир**, Короткий курс історії українського письменства, Львів, I. вид. 1922., II. вид. 1930. — приступний короткий підручник.

2. **Шамрай А.**, Українська література, стислий огляд, Харків, 1928.

3. **Єфремов Сергій**: Історія українського письменства, I — II томи, Київ — Ляйпціг, 1919 (четверте видання), ширший і докладніший підручник для тих, що докладніше хотіли б пізнати річ. Хто дуже докладно хотів би ознайомитися з минулим письменства, хай прочитає:

4. **Возняк Михайло**: Історія української літератури, Львів, 1920—3. Досі вийшло 3 томи, що обіймають час від X—XVIII. віку, тим то треба доповнити Вознякову працю такою книжкою:

5. **Зеров М.**: Нове українське письменство, Київ, 1925., появилася лише 1 том.

Старе українське письменство дуже гарно змальовує книжка:

6. **Б. Лепкий**: Нарис історії української літератури, Заг. Бібл., Коломия.

Перегляд історії укр. письменства дає:

7. **Франко Іван**, Нарис укр. літератури, Львів, 1913.

Заввага: Різні автори підручників іст. літератури звертають на що іншого увагу у своїх книжках. Одні стараються згадати про **всі твори** без огляду на їх літературну вартість (бібліографічний принцип — І. Франко), інші оцінюють твори з погляду їх **суспільної вартости**, їх ідей (суспільний принцип — Єфремов, Дорошкевич); до крайно-

сти тут доходять комуністи (Коряк), ще інші звертають увагу на те, наскільки поодинокі літературні твори можуть **подобатися** (естетичний принцип — Б. Лепкий); та є й дослідники, що силкуються об'єктивно оцінити мистецькі досяги поетів на тлі **розвитку поодиноких літературних жанрів**, без огляду на етичну вартість ідей (Зеров).

ПІДРУЧНИКИ ПОЕТИКИ Й СТИЛІСТИКИ:

1. **Загуг Дмитро**: Поетика, Київ, 1922.

2. **Левицький Модест**: Курс теорії літератури, Подєбради, 1925., літографований, дуже короткий огляд.

Основніше про це в таких двох книжках:

3. **Домбровський Володимир**: Українська стилістика і ритміка, Перемишль, 1923.

4. **Його таки**, Українська поетика з додатком: Про найважливіші роди прози, Перемишль, 1924.

Є ще поетики Ветухова, Поліщука й ін.

Літературні твори.

1. **Сімович В.**: Рідне письменство. Що кожний українець повинен прочитати з рідного письменства; Відень, 1918., передрук із календаря »Розвага«, Фрайштадт, 1916., праця подає список найважливіших укр. поетичних творів, що їх варто прочитати.

Крім укр. творів, слід читати переклади літературних писань світових поетів. Огляд дає (крім словянських):

2. **Пеленський Є. Ю.**: Що читати? Західна поезія, — у календаріку »Вогні« на р. 1933., Львів,

ст. 15—23 (там і доповнення до праці Сімовича п. н.: Сучасна укр. поезія, 11—14 ст.).

ЧАСОПИСИ:

1. **Вістник**, місячник літератури, письменства, науки й громадського життя, під ред. др. Д. Донцова (адреса: Львів, вул. Чарнецького 3, м. 6).

2. **»Дажбог«**, літературний журнал молодих письменників під ред. Є. Ю. Пеленського (адреса: Львів, вул. Корняків 1/II.).

3. **Дзвони**, літературно - науковий журнал (ред. П. Ісаїв, адреса: Львів, вул. Японська 7. II.).

4. **Назустріч**, двотижневик, література, мистецтво, наука, громадське життя (ред. О. Боднарович, адр.: Львів, Ринок 9).

Є. Ю. Пеленський.

ІСТОРІЯ.

Історія має нам вияснити сучасність, що докола нас, щоб ми, пізнавши її докладно, могли краще працювати й боротися за майбутність. З минулого через сучасність у майбутність віків веде **один шлях**, що єднає духом та зв'язує матеріальними умовами покоління. Коли хочемо **сві-домо** будувати краще майбутнє, мусимо знати підставу, що на ній вона має стати: минуле й сучасність.

Передусім нам треба знати історію рідного краю, історію України.

1. Історія України.

Історія України є одна з основ національного свідомлення, тимто члени освітнього гуртка повинні переробити повний курс історії Укра-

їни. Можна зробити це на різний спосіб. Перший спосіб: перейти історію в кількох циклях (відділах). Тоді на початок можна взяти якийсь легкий популярний підручник (н. пр., **Коренця** «Огляд іст. України», або **Крип'якевича** «Коротка історія України») і перейти його цілий, познайомитися з найважливішими подіями, особами, датами. **Другий** цикл — пізнання історії на основі більшого підручника (нпр., **Грушевського** «Ілюстрована історія України»), тут уже можна менше цікаві частини пропускати, бо про них учасники вже дещо знають (нпр. литовська епоха), а зайнятися тим, що більше цікавить (козацькі часи). **Третій** цикл, це вже розбір окремих заокруглених частин (монографій) нпр., **Костомарова** — Хмельницький, чи Мазепа, **Грушевського** — Культурний рух XVI до XVII ст., праці Ом. Терлецького й ін. Коли члени гуртка більше зрілі, й їм не робить труднощів читати поважніші праці, тоді можна використати **другий** спосіб: переробити відразу більший підручник, **Грушевського** «Ілюстровану історію України» або Аркаса. Провідник гуртка повинен насамперед сам прочитати підручник і, відповідно до знання учасників, пропускати місця, що були б занадто важкі.

Перероблювати матеріал можна різними способами. На початку добре було б, як би провідник курсу учасникам сам виклав партію, призначену на цей чи той день. Коли що до чого, то можна й лекцію прочитати, але поволі, плавно, з увагами. Учасники повинні зміст повторити своїми словами, спершу ширше, потім у скороченні. Дуже важно, щоб записати у зшитку зміст кількома словами так, щоб важніше залишилося

в пам'яті (приклади такого змісту є у Крип'якевича «Оповідання з іст. України», ч. 1. Княжі часи). На наступній лекції треба добре все коротко повторити з давнього, потім дати новий виклад, або відчитати лекцію, повторити її, знов записати її зміст. При дальших лекціях треба все повторювати від початку.

При переробі матеріялу дуже важні дискусії: треба звертати увагу, чим давнє життя відрізнялося від теперішнього; знаходити питання подібні до тих, що важні тепер, і звертати особливу увагу на причини зросту й занепаду держави, на державний устрій, суспільні справи, культуру. Важна річ — показувати й пояснювати **ілюстрації й мапи**. Треба змагати до того, щоб учасники гуртка не переймали науки бездушно, але щоб розвивали своє думання й вироблювали собі світогляд.

Коли перероблено вже якусь більшу цілість, треба казати учасникам передумувати загальні питання, які вони могли б собі розмірковувати на основі переробленого матеріялу (нпр., причини зросту держави, причини її занепаду; відношення до сусідів; значіння моря, значіння західніх земель і т. д.). Багато цікавих думок подає Ом. Терлецький у своїх працях: «Історія укр. держави», «Вплив природи на історію України», «Україна заборолом Європи». Члени повинні робити й писемний зміст із прочитаних книжок.

Окрім постійного поперероблювання лекцій треба використовувати всякі інші нагоди, щоб збільшити зацікавлення історією. І так:

1. вишукувати історичні ювілеї (вказівки є на них по календарях, від січня 1934. р. їх подає щомісяця «Життя і Знання») і улаштовувати відповід-

ні свята н. пр., ювілей Мазепи з відчитом прогетьмана, деклямацією відповідних віршів, піснями на козацькі мотиви, бандурою і т. д.; добре було би звертати увагу на жіночі постаті в історії;

2. дбати, щоб у читальняній бібліотеці збільшувано історичний відділ (наукові книжки й белетристичні); знаходити джерела доходів, з яких би читальня могла нові книжки закуповувати; члени гуртка повинні прочитати всі історичні твори з цієї бібліотеки;

3. прикрасити читальню історичними портретами, картками, мапами; якщо не можна їх купити, то дати відрисувати з доступних книжок; як заохотити — то все знайдеться хтось, що це зробить; поволі можна зібрати в читальні цінний музей історичних картин;

4. улажувати прогульки до місць, де є історичні пам'ятки; кожне місто має щось цікавого з історії — треба тільки знайти провідника, що показав би цікаві річі; особливо цікаві історичні музеї, яких немало є у Львові; вказівки для прогульок по Львові дає Крип'якевич »Історичні прогульки по Львові«;

5. улажувати історичні театральні вистави й відвідувати їх, де тільки покажеться краща труппа; перед виставою познайомити членів зі змістом вистави та з добою, що буде змальована на сцені.

Про мапи та ілюстрації див. »Всесвітня історія«, стор. 65.

ПОМІЧНІ КНИЖКИ.

Коротка історія України.

Терлецький О.: Історія української держави, I—II. Львів, 1924; Вплив природи на історію Укра-

їни, Львів, 1930; Україна заборолом культури і цивілізації, Львів, 1930; **Дорошенко Дм.:** Короткий курс історії України, Відень, 1920; **Крип'якевич Ів.:** Коротка історія України, Київ-Львів-Відень, 1918, Мала історія України, Львів, 1924; **Геринович:** Україна, відкіля пішла її назва, як і чому вона поширилась, Львів, 1918; Галицько-волинські князі і королі (альбом, що містить 17 портретів артиста-малювача Ю. Магалецького), Львів, 1932.

Курси історії України.

М. Аркас: Історія України, 1. вид. (3-є вид. сконф.); **М. Грушевський:** Ілюстрована історія України, Київ, 1921; Історія України приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих шкіл середніх, Київ—Відень, 1920; Про старі часи на Україні, Відень, 1919; **Дорошенко Д.:** Нарис історії України I—II, Варшава, 1932—1933; Історія України 1917—1923, I—II, Ужгород, 1930, 1932; **Крип'якевич Ів.:** Оповідання з історії України, Історія України для народу, Львів, 1929; **Коронець Д.:** Короткий огляд української історії; **Костомарів М.:** Історія України в життєписах її діячів, Львів, 1918; **Будзиновський В.:** Історія України I., (II. часть сконфіскована), Львів, 1924; **Барвінський Б.:** Оповідання з рідної історії, Жовква, 1911.

ОКРЕМІ ЧАСТИНИ УКР. ІСТОРІЇ.

Доісторичні і славянські часи.

а) наукові праці: **Залізняка М.:** Оповідання з історії укр. землі, Відень, 1919; **Сосенко К.:** Пражерело українського релігійного світогляду, Львів, 1923; Про містику гагілок, Львів, 1922; **Антонович-**

Шамбіного: Про життя славян (Істор. бібліотеки «Просвіта»), Львів, 1917; **Пастернак Ярослав:** Археологія зах. укр. земель, Львів, 1932.

б) красне письменство: **Залізник М.:** Діти камяної доби, Львів, 1929; **Лотоцький А.:** Наїзд Обрів, Рогатин, 1923; **Опільський Ю.:** Гарміоне, Львів, 1932.

Княжі часи.

а) наукові праці: **Крип'якевич І.:** Оповідання з історії України, ч. I., Львів; Шляхами слави укр. князів, Львів—Київ, 1918; Княжий город Галич, Львів, 1923; Українське військо, Відень, 1916; **І. Б.:** Король Данило, Львів, 1925; **Терен В. др. і Пушкар К.:** 500 літ старої української держави (княжі часи) — «Самоосвіта», ч. 39, Яворів, 1933.

б) красне письменство: **Опільський Ю.:** Золотий лев, Львів, 1926; Іду на вас, Львів, 1928; Вовкулака, Львів, 1922; Сумерк, Львів, 1921. **Бирчак В.:** Володар Ротиславич, Львів, 1930; Василько Ростиславич, Берлін, 1923. **Лотоцький А.:** Кузьміль і меч, Львів, 1927; Смертне зілля, Львів, 1928. **Гриневичева К.:** Шоломи на сонці, Львів, 1928. **Назарук О.:** Ярослав Осмомисл, Львів, 1918. **Лепкий Б.:** Вадим, Львів, 1930. **Щурат:** Слово о полку Ігоровім, «Україн. Книжка», Львів; **Франко:** Сон князя Святослава, драма; Захар Беркут, Львів, 1928.

Культура.

а) наукові праці: **Грушевський М.:** Культурно-національний рух на Україні 16—17 ст., Відень, 1919. **Крип'якевич І.:** Іван Федорович, перший український друкар, Львів, 1924. **Возняк М.:** Щастя

і горе Загоровських, Львів, 1929. **Буцманюк:** Унів і його монастирі. **Голубець:** Начерк історії укр. мистецтва, Львів, 1922. **Маячанець:** Про шлюб на Україні-Руси, Львів, 1906. **Огієнко:** Українська культура, Ляйпціг, 1923.

б) красне письменство: **Левицький О.:** Волинські оповідання, Київ, 1914.; Несподіваний шлюб, Львів, 1917.

Козацькі часи.

а) наукові праці: **Антонович В.:** Коротка історія Козаччини, Коломия, 1910. **Боплян:** Дніпрові пороги, Львів, 1925, (Істор. бібл. «Просвіти»). **Крипкевич І.:** Історія Козаччини, Львів, 1922. **Хоткевич:** Богдан Хмельницький, Львів, 1911. **Волицький:** Холмщина і Підляше в часі воєн Хмельницького, Львів, 1923. **Шкрумеляк Ю.:** Битва під Зборовом 1649 р., Львів, 1923. **Донцов Д.:** Похід Карла XII. на Україну, Львів, 1911. **Характерник:** Гетьман Мазепа, Львів, 1924. **Костомарів М.:** Історичні монографії (Руська істор. бібл. т. IX—XVIII., Тернопіль, 1889/94, Львів, 1899 і дал.). **Яворницький Д.:** Оповідання столітнього діда про запорожців, Львів, 1923. **Драгоманів М.:** Пропавший час, українці під моск. царством, Львів, 1909. **Левицький І.:** Перемога Хмельницького під Збаражем і Зборовом, Коломия, 1920; **Грушевський Мих.:** Хмельницький і Хмельниччина, Львів, 1901; **Липинський:** Україна на переломі (1657—1659), Відень, 1920. **Терен В. др.:** Україна під Литвою і Польщею, «Самоосвіта», ч. 43, Яворів, 1933. **Терен В. др.:** Українська Козацька Держава (від Б. Хмельницького до Дорошенка), «Самоосвіта», ч. 48, Яворів, 1933.; При битій дорозі (укр. коз. держава) від До-

рошенка до упадку), »Самоосвіта«, ч. 49, Яворів, 1933.

б) красне письменство: **Будзиновський В.:** Козацькі часи в народній пісні; Осаул Підкови, Львів, 1920; Пан Гуляйдуша, Львів, 1932; Шагін Герай, Львів, 1904; Волю бути козачкою, Львів, 1927; До віри братів, Львів, 1924; Пластун, Львів, 1926; Пригоди запорожських скитальців, Львів, 1927. Шляхетське право, Львів, »Просвіта«, 1934; **Драгоманів М.:** Про українських козаків, татар та турків, Київ, 1906., Чернівці, 1924. **Руданський:** Павло Полуботок, Львів, 1917; **Уманець М.:** Антін Головатий, Львів, 1891. **Гоголь:** Тарас Бульба, різні видання: Коломия, 1924, Заг. Бібліот., Збірне видання творів Гоголя; **Гребінка Є.:** Чайковський, Львів, 1926. **Кащенко:** Запорожська слава, Полтава, 1912; З Дніпра на Дунай, Відень—Катеринослав, 1919; Зруйноване гніздо, Ляйпціг, 1921; Кость Гордієнко-Головко, Відень—Катеринослав, 1919; Мандрівка на Дніпрові пороги, Ляйпціг, 1920; Над кодацьким порогом, Ляйпціг, 1921; На руїнах Січи, Ляйпціг 1921; **Костомарів М.:** Чернигівка, Київ—Ляйпціг, 1922; Кудеяр (з часів гетьм. Вишневецького), Львів, 1926. **Куліш П.:** Чорна Рада, Харків, 1929, Коломия, 1928. і т. д. **Нечуй-Левицький:** Запорожці, Львів, 1928.; Іван Виговський, Львів, 1899. **Лепкий Б.:** Сотниківна, Львів, 1927.; Мотря тт. I, II, III, Київ—Ляйпціг, 1930; Не вбивай, Київ — Ляйпціг, 1930; Батурин, Київ — Ляйпціг, 1930; Полтава т. I — II., Київ — Ляйпціг; Орли, Львів, »Просвіта« 1934; **Наріжний В.:** Бурсак, том I — II., Львів, 1928. **Маковей О.:** Ярошенко, Львів, 1926. **Мордовець Д.:** Гетьман Мазепа, тт. I—II., Коломия, 1924; Сагайдачний, Катеринослав —

Ляйпціг, 1926. **Старицький М.**: Облога Буші, Львів, 1926. **Ординців**: Запорожці в Сарагоссі, Коломия, 1923. **Радич**: Максим Залізняк, томи I — II., Львів, 1933. **Чайковський А.**: За сестрою, Коломия, 1927; Корнієнко, тт. I — III., Коломия, 1925, Львів, 1928; На уходах, тт. I—II., Коломия, 1925; З татарської неволі, Львів, 1921.; Сонце заходить, Львів, 1930; Конашевич - Сагайдачний, Коломия, 1927. **Голубець**: Слідами Хмельницького по Львові, Львів, 1928. **Рогова О.**: Тиміш Хмельниченко, Катеринослав—Ляйпціг, 1921. **Карпенко Карий** (Тобілевич: Сава Чалий (драма), Київ—Ляйпціг (Заг. Біб.). **Колесса Ф.**: Українські народні думи, Львів, 1920. **Старицькі М. і Л.**: Перед бурею, Львів, 1930. **Старицька-Черняхівська Л.**: Гетьман Дрошенко (драма), Київ, 1912. **Пачовський В.**: Сонце руїни (драма), Жовква—Київ, 1911, Мазепа (драма), Перемишль, 1934; **Лотоцький А.**: Лицар у чорнім оксаміті, Львів, 1929.

Нові часи: відродження українського народу.

Заневич: Знесення панщини в Галичині, Львів, 1895. **Франко Ів.**: Панщина і її скасування, Львів, 1913. **Костомарів М.**: Дві руські народности, Ляйпціг, 1922. **Щурат В.**: На досвітку нової доби, Львів, 1919. **Возняк М.**: Просвітні змагання галицьких українців, Львів, 1922; Кирило-Методіївське братство, Львів, 1921. **Левицький К.**: Історія політичної думки, Львів, I, 1926, II, 1927; Історія визвольних змагань, Львів, I—II, 1929, II, 1930; Великий зрив, Львів, 1931. **Малицька К.**: Український жіночий рух, Львів, 1904. **Томашівський С.**: Київська Козаччина 1855 р., Львів, 1902. **Кревецький**: Руська самооборона на галицько-угорським пограниччю 1848-

1849, Львів, 1912. **Голубець:** Полум'яний 1848. рік, Львів, 1929.

З красного письменства: **Франко Ів.:** З бурливих літ (збірка оповідань із 40 рр. ХІХ. в.), Львів, 1909; Панські жарти (поема), Львів—Київ, 1922. **Опільський Ю.:** Тінь велетня, Львів, 1927. **Костомарів М.:** Книга битія українського народу, Львів.

Визвольні змагання.

Охримович Ю.: Розвиток укр. нац. думки, Львів, 1922. **Дорошенко В.:** Півтораєста літ української політичної думки, Відень, 1914. **Бачинський Ю.:** Українська еміграція в Зєдинених Державах Америки, Львів, 1914; **Берестейський мир**, Львів, 1928. **Чубатий М.:** Державний лад У. Н. Р., Львів, 1921. **Чикаленко:** Спогади тт. I — III, Львів, 1925, Щоденник, Львів, 1931. **О. В.:** Русини-латинники, Львів, 1912. **Омелянович-Павленко:** Українсько-польська війна, Прага, 1929. **Короленко В.:** Як упала царська влада, Відень, 1917. **Кузьма Ол.:** Листопадові дні, 1931. **Дорошенко Дм.:** Мої спомини, 1914 — 1920, 4 том., Львів, 1923—1924. **Винниченко В.:** Відродження нації, т. I—II, Київ—Відень, 1920. **Доценко:** Літопис української революції т. II., кн. 4., Львів, 1923., т. II. кн. 5., Львів, 1924. **Лозинський М.:** Галичина в житті України, Відень, 1916. **Назарук:** Над Золотою Липою, Відень, 1917. **Галаган М.:** З моїх споминів тт. I—IV, Львів, 1930. **Петрів В.:** Спомини тт. I—IV, Львів, 1929. **Лотоць-Шухевич С.:** Спомини I—IV т. Львів, 1929. **Лотоцький Олександр:** Спогади, Варшава, 1932. **Грицак:** Під червоною владою, Перемишль, 1923. **Терлецький О.:** Українці в Німеччині (Раштат), Київ—Ляйпціг, 1919. **Максимчук І.:** Кожухів, Львів, 1930. **К. В.:**

Січові стрільці, Львів, 1920. **Степанів О.:** На передодні великих подій, Львів, 1930. **Чайковський А.:** Чорні рядки, Львів, 1930. **Г. Журба:** Зорі світ заповідають, Львів, 1934; **М.: Голубець,** Листопадова легенда, Львів, 1933; Нарис історії української революції 1917-1920 рр., «Самоосвіта», I: Великий зрив, доба укр. Центральної Ради (М. Шаповал і О. Слободич), «С.», ч. 3., Львів, 1930.; II: Боротьба світів на Україні (О. Слободич), «С.», ч. 6, Яворів, 1930.; III: Історія Галичини 1918—19., (О. Слободич), «С.», ч. 9, Яворів, 1930.; IV: Велика Україна в огнях (О. Слободич), «С.», ч. 23, Яворів, 1931.; V: Як гасли вогні — доба диктатури (О. Слободич), «С.», ч. 36.

Багата література в «Літописі Червоної Калини», в «Скитальці», в новіщих календарях, то-що.

І. Крип'якевич.

Зокрема треба нам увагу звернути та пізнати історію рідного краю з боку **суспільно-економічного.**

2. Історія суспільно-економічна.

Довгі часи стара школа, навчаючи нас історії, подавала лише поверхові прояви минулого життя, переказувала події голосніші, лискучіші, оповідала головню про політичні випадки, не вияснюючи їх глибших причин та наслідків, не оповідала про розвиток держави як цілоти, а лише про кермівничі кола, про їх діяльність, про їх мудрість, заміри, війни і т. д.

Особливо війнам (які, правда, були все важним рушійним чинником у поступі) присвячувала ця історія за багато уваги.

Таке розуміння історії не могло нам переказати повного розвитку складного життя, й ми не мали змоги пізнати сучасности, що є вислідом праці й боротьби століть і багатьох поколінь. Хоч би ми як докладно пізнали історію самих політичних випадків, багато ще залишиться в нас неясностей і з минулого, і з сучасности, і навіть самі ті політичні випадки не будуть для нас зрозумілі, коли не будемо знати **суспільно-господарської історії**; ми не зрозуміємо, як у парі з розвитком людської думки змагалася за існування й за краще завтра людська праця, як людина боролася з природою, стреміла до добробуту, об'єднувалися з іншими людьми, як одні ставали багаті, другі біднішали, як боролися між собою суспільні класи й т. д.

Всього цього вчить нас — історія суспільно-економічна. Вона вияснить нам, відки пішло те, **що ми сьогодні бідні, хоч земля наша багата, чому ми селянський народ, яка нам із того користь** і яка шкода, як ми втратили наші міста, й яке значіння мають вони для нашого народу. Вона вияснить нам будову теперішньої нашої суспільности, гак, що зможемо оцінити, чи добре воно те, що в нас на 100 українців більше ніж 80 селян, мало робітників, мало інтелігенції, що немає в нас тепер наших великих землевласників, що всі вони майже на наших землях належать до чужих, і що найгірше, що дуже мало української міської людности, що брак нам майже зовсім більших купців і промисловців, значіння яких у теперішньому часі таке дуже важне.

Окремих підручників суспільно-економічної нашої історії немає. Але в Ілюстрованій Україні-

Руси **Грушевського** суспільно-економічному розвитку нашого народу посвячені окремі розвідки. Зате книжечка Д-ра Івана **Крип'якевича**: Історія України (для народу), більше місця як інші підручники історії посвячує господарським і суспільним питанням нашої минувшини.

Дуже багато про наше народне господарство в минулому можна найти в Ювілейнім Збірнику «Просвіти» з 1909 р. Найцікавіша там розвідка о. Тита Войнаровського, яка коротко й ясно переповідає нам наше суспільне й економічне минуле.

Недавно РСУК видав гектографічний «Короткий нарис суспільно-економічної української історії» дра І. Витановича. Таксамо добре прочитати Кулішера: Наука про народне господарство, Тугана-Барановського: Політичну економію (коротке популярне українське видання), де багато говориться і про історію.

Цікаві книжечки бібліотеки популярно-наукових викладів «Знання» (1921 р.) н. пр., **О. Мицюка**: 1) Як боролось українське селянство за землю, Львів, 1921 2) Земельні реформи на Україні, Львів, 1921 3) Всенародне право на землю та промислова майбутність України, Львів, 1921. **Ю. Павликовського**: Земельна справа у східній Галичині (1922.).

Багато цікавих статей із нашої господарської історії й сучасности найдете в річниках «Господарсько-кооперативного Часопису», і в «Кооперативній Республіці», по різних календарях і ін.

К. Коберський.

3. Всесвітня історія.

Всесвітню історію треба починати від указівки, що таке історія та звідки бере свої відомости. Члени гуртка добре це зрозуміють тоді, коли провідник подасть, як треба б писати історію якоїсь установи в селі, н. пр., Нар. Дому (джерела: акти Н. Д., спомини учасників, дописи в часописах). Можна, а то й треба, сказати про розкопи й музейництво, щоб при нагоді заохотити людей збирати пам'ятки старовини. При навчанні добре було б викладати мало, а більше з людьми вести гутірки, часто повторяти сказане, нераз не завадить і читати з книжки та пояснювати й показувати учасникам, як учитися.

Старовинний світ.

а) Коротко й більше схематично, звертаючи увагу на природу, промисловість, торгівлю, релігію, державний лад, культуру таких країн: Єгипет, Вавилон, Сирія, Палестина, Індія, Китай, бережжя Малої Азії.

б) Греція: розселення греків; громадське й культурне життя до VI. в.; Спарта; Ацени; демократія й її боротьба зі східним абсолютизмом (перські війни); золоті часи Ацен; занепад Греції й гегемонія македонців; геленізм та геленістичні держави.

в) Рим: Старовинна Італія й її народи; початки Риму, королі й республіка; боротьба станів; війни (пунські й інші) за перевагу над середньоморським побережжям та їх вплив на внутрішні відносини Риму; боротьба оптиматів із пролетарями; римська культура, господарство, торгівля;

християнство; цісарство; поділ римської держави; мандрівка народів, кінець західньої імперії.

Берегтися подробиць, а намагатися схопити найважливіші події з життя політичного, господарського й культурного; цісарі тільки найвизначніші (Август, Тиберій, Нерон, Траян, Марк Аврелій, Діоклеціян, Константин Вел., Теодосій В.).

Середньовіччя.

Заселення Європи за Карла Великого, його цісарство, пізніші мандрівки до р. 1000. Німеччина й цісарство Оттонів. Початки Франції. Північні краї: Канут Великий. Візантія; розділ церков. Зріст значіння папства; Папа Григорій VII. і його реформи. Держава норманів. Слов'яни. Східня Європа; Русь у боротьбі за Чорне море та торговельні шляхи. Іслям. Февдалізм. Хрестові походи. Лицарство, міста, село. Тиск німців на схід; ганза. Італійські міста - держави, їх боротьба з цісарством і самостійність.

Культурні та господарські відносини в середньовіччі, з поділом на глибоке середньовіччя до сер. XIII. ст. та пізніше.

Початки нових часів. Східня Європа XII—XIV. Подунав'я. Зміни на Сході. Монголи. Турки. Балкан, занепад Візантії.

Нові часи.

Відкриття; нові торговельні шляхи. Зріст і організація торгового капіталу. Монархія Карла V. Реформація й релігійні боротьби; Габсбурзько-французьке суперництво; 30-літня війна; упадок незалежності Чехії. Релігійна боротьба на

сході Європи. Французький абсолютизм. Меркантилізм. Андрусівська умова.

Зміни на заході і сході Європи на поч. XVIII. ст. Боротьба Австрії з Прусією. Катерина II. Розбір Польщі. Раціоналізм, освітній абсолютизм. Французько-англійське суперництво в XVIII. ст. Повстання Злучених Держав Північної Америки.

Велика французька революція; Наполеон; Святий Союз. Економічний переворот у Європі наслідком винаходів; зріст капіталізму. Робітниче питання. Кооперація.

Рік 1848, весна народів; політичні новотвори, Франція — цісарство. Італійське королівство, німецьке цісарство; Австрія — конституційна монархія, Франція — республіка. Балкан, австр.-рос. суперництво, Потрійний Союз.

Початки Антанти, французько-російський союз. Боротьба за кольонії. Америка північна й південна.

Відродження Японії й Китаю. Війни за гегемонію на Балкані.

Нові винаходи, розвиток техніки й великої промисловости; капіталізм, загострення соціального питання.

Соціалізм, національне питання. Розвиток науки, письменства й мистецтва.

Світове поширення кооперації. Світова війна, її причини й наслідки. Європейський схід. Повстання української держави. Большевизм. Непебезпеки світового мира. Криза.

Підручники: **М. Грушевський**: Всесвітня історія, ч. I. і II, видання Дніпросоюзу, Київ, 1920, 2 томи; **Й. Чайковський**: Історія всесвітня ч. I—III (Галицька Накладня), Коломия; перший підручник

дає дуже гарний образ політичного, культурного, господарського розвитку народів, вважаючи й далекий Схід; другий — це скорочений підручник для гімназій, написаний легко, але в III. т. матеріал порозкиданий і помішаний, треба досвідної руки, щоб ним користуватися; зате I. т. дає повніший образ старовинної історії, ніж Грушевського.

Останніми часами почала невеличкими книжечками видавати нариси з усвесвітньої історії «Самоосвіта». Книжечки ці дуже годяться до гуртка самоосвітнього. На жаль, видані досі книжечки не охоплюють іще всієї всесвітньої історії. Досі вийшли:

Старовинна історія.

1. Старовинний Схід — **Орловський К. др.:** Про найстарші часи людського життя на землі, »С.« ч. 22., Яворів, 1931.; **Кобринський О. др.:** Історія старинного Сходу, »С.« ч. 25., Яворів, 1931.; **Кобринський О. др.:** Між двома морями, »С.«, ч. 26., Яворів, 1932.

2. Греція — **Е. Яворовський і С. Я. др.:** Країна сонця й радости »С.«, ч. 31., Яворів, 1931¹⁾.

3. Рим — **Е. Яворовський і С. Я. др.:** Сила п'ястука і сила духа, »С.«, 33—34., Яворів, 1932.

Середньовіччя.

Левицький В. — Під владою двох мечів »С.«, ч. 37, Яворів, 1932.; **М. Драгоманів:** Історія політичних думок в старині й середніх віках, »С.«, ч. 40, Яворів, 1933.; **Бірецький М. др.:** На переломі середніх і нових віків, »С.«, ч. 41, Яворів, 1933.

¹⁾ Про старовинних греків див. статті А. Василевича, »Життя і Знання«, VI, 350—351; VII, зш. за лютий, ст. 37—38.

Нововіччя.

Миколаєвич М. др.: Народини нового людства, »С.«, ч. 44—45, Яворів, 1933.

Найновіщі часи.

Стахів Матвій: Причини світової війни, »С.«, ч. 27, Яворів, 1931. Як провадилася світова війна, »С.«, ч. 19, Яворів, 1931.; **Миколаєвич М.:** Начерк історії революційного руху в Росії, ч. I (Царі і люди), »С.«, ч. 24, Яворів, 1932., ч. II (Як упала царська влада в Росії), »С.«, ч. 28, Яворів, 1932., ч. III (Як дійшли большевики до влади), »С.«, ч. 29, Яворів, 1932.

Добрий помічний засіб для науки історії, є вийнятки з джерел; на жаль, українського підручника немає, а є польський: Др.. Нанке: Wypis historyczny. Тільки ж він вимагає **фахового провідника** при науці.

Необхідний засіб при навчанні всякої історії є **історичні мапи**. Є на те окремі атласи (н. пр. Atlas historyczny), але хто знає добре предмет, міг би послуговуватися й сучасною політичною мапою Європи, щоб бодай зорієнтувати слухача, де обговорювана країна, чи місто лежали.

До помічних засобів належать і **ілюстрації**, які бувають у підручниках; для побільшення цих ілюстрацій служить т. зв. **епідіаскоп**, який кидає на стіну кожний образ у побільшенні. Не мусить це бути діяпозитив, а просто — яканебудь картина.

Д. Коренець.

НАУКА ПРО ДЕРЖАВУ.

Наука про державу, громадянська наука, чи політичне знання, чи яку ще іншу назву приймемо для цієї науки — ця наука нам вияснить суспільно-політичні питання, такі важні для кожного громадянина, щоб він зясував собі своє відношення (як одиниці) до держави й до громадянства, щоб не кидався наосліп до безлічі різних політичних гасел, щоб розумів, які його права й обов'язки як громадянина, яка йому з того користь, що він є член суспільности й держави, щоб накінець збудилася в ньому пошана до ідеї власної державности.

Тимто кожний громадянин повинен собі усвідомити, що:

а) людина є громадське (суспільне) єство; 2) що таке суспільство; 3) які були початки суспільного життя людей і як розвивалася суспільна культура від **родини до держави**; 4) що таке держава; 5) що таке нарід; 6) давніші форми державного ладу в світі до французької революції; нове розуміння держави; 7) новітні державні лади: монархія конституційна й парляментарна, республіки взагалі: аристократична, демократична, конституційна, парляментарна, безпосередня, посередня й т. д.; 8) історія політичного ладу української державности (київської держави; удільних держав; лит.-руської держави; козацької держави; короткий погляд на державний лад і наше політичне положення в державах, що під ними ми були);

б) розгляд державного ладу поодиноких сучасних держав: 1) Польща; 2) Німеччина; 3) Фран-

ція; 4) Чехо-Словаччина, 5) Англія; 6) Америка; 7) Радянський Союз; 8) Італія й ін., порівняння установ і організації влади законодавчої, виконавчої, судової, громадянських прав і обов'язків у поодиноких державах; за підставу для порівнянь найкраще взяти державний лад Польщі, бо його організація для наших безпосередніх спостережень найбільше доступна;

в) на закінчення — політичні системи відродженої української державности 1917—1920 р.: Українська Народня Республіка (часи Центральної Ради), гетьманська держава, ЗОУНР, УНР (часів Директорії).

ПІДРУЧНИКИ Й ЛЕКТУРА:

Др. К. Орловський: Про найстарші часи людського життя на землі, вид. «Самоосвіти», Яворів, 1931.

М. З(агірня): Який буває державний лад, Київ, 1906.

М. Доленко: Про державний лад у всяких народів, Львів, 1905.

М. Залізник: Головні федерації сучасного світа, Львів, 1914.

М. Галущинський: Одиниця й громада, Львів, 1921.

В календарях «Просвіти» в повоєнних роках було декілька статей про державний лад і історію його розвитку.

А так багато статей по інших календарях і часописах, н. пр.: у календарі «Золотий Колос» за 1933. на стор. 56, стаття «Відчити про те, як творилися народи, стани, партії».

— Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej з коментарем Др. А. Пашкудзького.

Дуже добра книжечка д-ра А. Перетяжковича: Państwo współczesne, вид. Książnica-Atlas 1928.

К. Коберський.

СУСПІЛЬНА (АБО »ПОЛІТИЧНА«) ЕКОНОМІЯ Й КООПЕРАЦІЯ.

Суспільно-економічні науки займаються описом, як людство добуває собі матеріальні засоби для існування, себто описом **господарства** всіх станів і фахів та цілих народів. Економічні науки є підставою до розуміння й **суспільного питання** (соціальної квестії). Соціальним питанням називаємо взаємовідносини між бідними й багатими, між селянством і дідичами, робітниками й підприємцями, взагалі між окремими суспільними групами (клясами), професіями та станами.

І зрозуміння **міжнаціональних відносин** не є можливе без знання господарства відповідних народів, бо, н. пр., мир чи війна між двома народами дуже часто залежить від їх економічних взаємин. І **політичні відносини** і зміни в державі залежать у великій мірі від господарського становища в краю. Неодна революція мала за свою причину господарські непорозуміння між населенням. Тимто знати економічну науку — дуже важна річ.

Частиною економічної науки є наука про **кооперативний рух**, бо він є формою господарської організації працевних незаможних суспільних кляс.

В обсяг економічних наук входить кілька окремих предметів.

1. Економічна географія вчить, які є господарські відносини в усіх державах, де є яка промисловість, копальні, як де розвинене хліборобство, ремесла та фабрики, які є торговельні та кредитові установи й відносини. Деякі підручники економічної географії описують господарство цілої земної кулі, інші займаються тільки окремими країнами.

Найповніший підручник такої географії українською мовою: **М. Барановський** (переклад з рос. мови), «Короткий курс економічної географії», 1932. Про господарство самої України (без західних земель) найкращі: підручники проф. **Воблого** (Економ. географія України) та **Фещенка-Чопівського**, під тою самою назвою. Якби не можна було добути котрої з цих книжок, то можна користуватися якоюсь географією України, н. пр., проф. Рудницького, де є головніші відомости про хліборобство, промисел і торгівлю України (див. ст. 79; про господарство зах.-укр. земель розповідає книжка **К. Коберського**: Економіка укр. земель під Польщею, вид. РСУК, Львів, 1928.

Знання економ. географії дає ключ до дальшого вивчення економічних наук.

2. Історія народнього господарства навчає, які були в світі господарські й суспільні відносини від найдавніших часів аж до нині; є це, власне, частина загальної всесвітньої історії, тільки зібрана окремо й упорядкована; найкращий підручник **К. Біхера** («Повстання нар. господарства», Київ, 1909); крім цієї книжки, маємо цю історію сполучену з іншим предметом, а саме з

3. Історією економічних думок (або «теорій»); вона викладає погляди людей на еконо-

мічну справу від найдавніших часів аж до нині. Ще перед війною вийшла в нас така книжка: »Історія політичної економії« Інгрема (вид. Укр. Видавн. Спільки, Львів, 1903). По війні вийшла у Львові книжка проф. Шимоновича (»Історія політичної економії«, Львів, 1923). І у »Всесвітній історії«, що її видає »Самоосвіта«, вважений розвиток економічних відносин (пор. ст. 63).

З історії української економічної думки маємо покищо праці **проф. Мицюка** про М. Тугана-Барановського (Львів, 1931) та про Сергія Подолінського (вид. у Львові); обидві варта докладно пізнати.

4. **Теорія суспільної** (політичної) економії — осередня точка економічних наук, подає ті основні **закони**, що ними кермується народне господарство: про людські потреби, про продукцію дібр та їх обмін, про торгівлю, гроші й банки, про те, як повстає ціна й зиск, про капітал і працю, про роди доходів із праці й без праці, про те, від чого залежить розквіт і від чого упадок господарства й добробуту в краю, про суспільні взаємини, про конюнктуру та кризи, про ролю держави, картелів, кооператив та інших організацій у господарському житті.

Без основного знання **теорії** політичної економії не може бути й доброї господарської **політики** (див. під 5).

До цього предмету маємо на західніх укр. землях покищо тільки два підручники українською мовою, а саме: 1) **Кулішера** »Наука про народне господарство« (Львів, 1914 р. — на жаль, вичерпане) та 2) проф. **М. Тугана-Барановського** »Політична економія« 2. вид. 1927. Окремі питання

економії обговорює книжка **Баха** «Економічні нарис» (Львів, 1910); питання господар. криз — книжечка **К. Коберського** («Самоосвіта») «Криза світового господарства (Яворів, 1931). Виданий у Америці по-українськи короткий курс політ. економії **Богданова** сухий і однобічний. Те саме треба сказати про **Кавтського** «Економічну науку Карла Маркса», Київ, 1918. Обидві ці книжки не обіймають усіх проблем, зокрема ж не вважають становища селян і хліборобства взагалі.

5. Економічна політика. Коли самоосвітник засвоїв уже собі знання основ народного господарства («теорії»), тоді може приступати до ближчого пізнання потреб окремих господарських ділянок. Як знаємо, головні ділянки такі: сільське господарство, промисел, торгівля, кредит, транспорт, асекурація й соціальні безпеки. Потребами кожної з цих ділянок займається окремий відділ економічної політики. Ми маємо книжечки про: хліборобську або аграрну політику, промислову, торговельну, кредитову, асекураційну, соціальну та транспортну політику. Вони нас повчають про те, яких засобів уживає й повинна вживати в відповідних ділянках господарства держава, самовряду, кооперація та інші добровільні організації самого населення.

До економічної політики належить і наука про форми ведення народного господарства (февдалізм, капіталізм, картелі й трести, соціалізм, комунізм, кооперація, статизм).

Для нас дуже важна передовсім **аграрна політика**. Великий літографований підручник проф. **Мицюка** (Подебради, 1925, 3 томи) буде, мабуть, не всякому доступний. Історію земельних відно-

син у Галичині — зясовує інж. **Ю. Павликовський** у книжечках: «Земельна справа у Східній Галичині» (Львів, 1922) і «В обороні рідної землі» (Львів, 1925). З давніших праць цікаві **Захара Скварка** «Земельна справа» (Коломия, 1919) і **В. Будзиновського** «Хлопська посілість» (Львів, 1901). Пореволюційні відносини на Вел. Україні зясовані обширно у праці **О. Мицюка**: «Селянство і економіка большевизму» (Львів, 1930), а також у **К. Коберського**: «Українське народництво» (Львів, 1924).

Організацію торгівлі обговорює праця **Гірша-Коберського**: «Сучасна організація торгівлі», вид. РСУК. (Львів, 1928). Справи кредитові вияснюють різні видання кооперативних союзів, н. пр., **К. Коберського** «Про кредит і сільські каси» (Львів, 1928).

Про промисловість і торгівлю на Вел. Україні за большевицького ладу інформують згадані вище підручники економічної географії.

Наука про **кооперацію** для початківців викладена в **Коберського** «Кооперативнім Букварі» (вид. РСУК, Львів, 1928) і в книжці **проф. Тотомянця**: «Вступні відомости про кооперацію» (Станиславів, 1930). Дуже радимо прочитати ще й книжку **Дж. Ресселя**: «До великих діл» (Львів, 1928), та «Мета і природа кооперації», обидві видані РСУК. Для більше начитаних радимо **Ш. Неїда**: «Програму кооператизму» (1933 р.) та **М. Тугана-Барановського** „Społeczne zasady kooperacji“ (пол. переклад).

Велике багатство статей на теми економічної політики й кооперації вміщено в річниках журналу «**Кооперативна Республіка**»; їх треба складати і по змозі опрацювати. **К. Коберський.**

НАУКА ПРО ТОРГОВЛЮ.

До науки про **кооперацію** треба долучити науку про торгівлю. Тут треба порушити тільки дещо з ділянки торгівлі, цікаве й важне тільки для загалу. Отже зазначити: одностороннє виховання нашої нації (ми селянська нація); характер міст на наших етнографічних землях і значіння міста; значіння й ролі торгівлі та, головне, користі з неї; що таке купець; приватна торгівля й кооперація; товариська умова щодо купівлі-продажу; оферта, кількість, якість і ціна (міри й ваги, стандартизація); опуси (скидки); стемплеві оплати; рекляма; конкуренція; податки; торговельне шкільництво.

Гроші: валюти, нотовання цін і валют; читання біржевого листка; вексель, його роди, правничий бік, циркуляція, скарга; чек; цінні папери (акції, заставні листи, льоси); поштова щадниця і складання грошей на жировеkonto; пошта, телеграф, телефон, радіо; залізниця; висилання товарів поштою й залізницею; формальности сполучені з оснуванням підприємства приватного, чи кооперативу; мита; торговельний біланс; вага економічного принципу й економічного виховання суспільности й одиниці; пояснення статизму й солідаризму; монополі; криза.

Підручників до науки про торгівлю українською мовою нема. Є тільки про вексель: О. Голинський: «Вексель в практиці». З польських підручників можна згадати: Фр. Томанек: „Handel towarowy i pieniężny“ і Коцот: „Nauka o handlu w zarysie“. Та й два останні підручники або важкі або дуже стисло писані (ляпідарні), то з них може користати хіба тільки провідник. **К. Коберський.**

ЗАКОНОДАВСТВО.

Незнання закону не виправдовує.

Не з кожним роком, а майже з кожним днем стає боротьба за існування щораз тяжча, щораз зусильніша. Найтяжче доводиться жити одиницям несвідомим своїх прав, одиницям, що не вміють користуватися своїми правами і як-слід їх берегти та боронити. В кожній державі обов'язує багато різних законів. І коли хто їх не знає, то може через незнання законів потерпіти великі втрати. З другого боку, дуже часто одиниця не користує з тих прав, що їй належать, і то тільки тому, що не знає, які має права. Тимто кожний свідомий громадянин (громадянка) повинен познайомитися з найважливішими законами, з якими доводиться зустрічатися в щоденному житті.

За австрійських часів обов'язували австрійські закони, та ще й по сьогодні обов'язують у Галичині деякі австрійські закони, н. пр., цивільний закон. Польща видала й раз-у-раз видає багато своїх законів, і вже недалекий час, коли тут обов'язуватимуть тільки польські закони. За австрійських часів існувала українська книжка, де були зібрані й вияснені всі найважливіші судові закони. Був це «Правотар» д-ра Филипа Евина, виданий у Жовкві 1909. р. Тепер ця книжка вже вичерпана; автім дуже мало поданих у цій книжці законів обов'язує ще сьогодні. В Польщі ухвалює закони сойм і сенат. Крім цього, президент Річпосполитої має право видавати в деяких справах розпорядки зі силою законів. Міністри видають теж різні розпорядки, що містять або ближчі пояснення виданих законів, або постанови в менше

важних справах. Всі польські закони й розпорядки друкується тільки польською мовою в «Віснику Законів Річипосполитої Польської» („Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej“). Цей Вісник досить дешевий. Всіх польських законів і розпорядків така сила силенна, що одна людина не може їх знати. Деякі громадські уряди купують «Вісник Законів» і в себе його переховують.

Наші часописи обговорюють постанови найважливіших для укр. народу законів. Віднедавна виходить у Коломиї окремий популярний правничий місячний часопис для народу: «Правні Поради». Крім цього, українські селянські часописи «Свобода», «Громадський Голос», «Народня Справа» — мають окремий відділ правних порад. Тут обговорюється в приступній формі всі найважливіші закони й розпорядки й уділюється на писемні запити правні поради й поуки. «Господарський Кооперативний Часопис» обговорює знову й виясняє всі закони й розпорядки, які відносяться до кооператив. Від 1933. р. пояснює деякі нові закони й «Життя і Знання».

Кожна читальня Просвіти повинна подбати про те, щоб у її бібліотеці були всі ті українські книжки, що обговорюють закони. Крім цього, один член Виділу читальні повинен витинати з вище наведених часописів усі ті місця, що відносяться до відділів правних і нових законів. Ті витинки слід окремо складати. Таким чином по деякім часі назбирається в читальні поважна кількість відомостей про права й обов'язки громадян, про закони й розпорядки, і таким робом кожний член читальні буде мати змоги познайомитися з тими постановами законів, яких потребуватиме.

Вийшла досить добра книжка польською мовою: Dr. Buczma-Czapliński, *Poradnik Prawniczy* — zbiór ustaw oraz pism w sprawach administracyjnych, karnych, cywilnych, wojskowych, podatkowych, szkolnych i т. п. : наклад IV, Львів, 1929; є це poradnik приступно написаний, може кожному дати вяснення в справі законів. Правда, в ньому деякі закони недокладно обговорені, крім цього, не вважає він законів, що появилися від 1929. р. (а їх багато!) — але проте треба, щоб він був у читальняній бібліотеці.

Найважливіші правничі книжки українською мовою:

1. Матвій Стахів: »Права і обовязки громад і громадських урядів«, Львів, 1927.

2. Володимир Целевич: Громадська самоуправа, Львів, 1930.

3. Володимир Целевич: Волостна (гмінна) самоуправа на Волині і Поліссі, Львів, 1930.

4. Степан Баран: Новий самоуправний закон, Львів, 1933.

5. Володимир Целевич: »Виборчий підручник« (виборча ординація до сойму й сенату), Львів, 1927.

6. Матвій Стахів: »Про охорону виборів перед надужиттям урядників«, Львів, 1933.

7. Матвій Стахів: »Новий закон про збори«, Львів, 1933.

8. Матвій Стахів: »Хто відповідає за полеві і лісові шкоди«, Львів, 1921.

9. Володимир Целевич: »Про нові польські шкільні закони«, Львів, 1925.

10. «Новий устрій державного й приватного шкільництва в Польщі (збірка дотичних розпорядків), Львів, 1932.

Всі ці книжки можна набувати в книгарні «Просвіти», Ринок ч. 10. Таксамо через книгарню можна замовляти поодинокі числа Вісника Державних законів. Треба тільки подати рік і число Вісника.

ГЕОГРАФІЯ.

Науку землезнання (географії) треба починати від пізнання рідної землі. Працю треба вести не принагідно, а на основі докладно зробленого плану.

1. Географія рідної землі.

Пізнавати рідну землю почнемо від **найближчої** околиці, джерелом для нас будуть тут не наукові твори, а саме природа, ми спиратимемось на власних помітках і на праці у власному селі, чи місті.

Самоосвітній географічний гурток буде:

1) пізнавати найближчу околицю на гулянках (прогуляках), звертатиме увагу на будову землі й її різьбу, на земні багатства, ґрунт, рістню, звичинний світ, їх взаїмовідносини і вплив на життя людини, заняття населення, оселі, будинки і т. д.;

2) збиратиме відомости про заснування оселі, її історичні пам'ятки, археологічні знахідки, звичаї, забави, пісні, вбрання, господарське й ремісничє знаряддя; і взагалі

3) все буде збирати, що відноситься до побуту й занять населення (оригінальні моделі, фотографії), основуватиме місцеві музеї;

4) збиратиме біографії визначних місцевих ремісників-артистів, просвітянських діячів, тощо;

5) розсліджувати, чи не далось б підшукати у своїй околиці нових джерел прожитку, чи нема відповідних умов до розвитку нової галузи промисловости, у звязку з місцевими природними багатствами. Тут допомогли б такі книжки:

а) **Микола Мельник**: Організація фізіографічних дослідів (реферат виголошений на II зїзді природників і лікарів у Львові 6. VI. 1927);

б) **Др. Мирон Кордуба**: Земля свідком минулого, квестіонар для збирання географічних назв.

Рівнобіжно з краєзнавчими працями над пізнанням власної околиці самоосвітній географічний гурток повинен перейти **систематичний курс географії** України. Тут важні такі справи:

Етнографічна територія України: її межі. Значіння Чорного моря для нас колись і тепер; береги Чорного моря, порти. Внутрішня будова земної кори на Україні; різьба поверхні. Вплив гір і рівнин на уклад господарських відносин на Україні. Підсоння (клімат), річки й їх вага для господарки. Рістня. Звіринний світ. Ґрунти — їх походження й нинішня вартість. Мінеральні скарби.

Населення: число й густота. Причини різної густоти в поодиноких частинах нашої землі. Неукраїнське населення, процентове відношення до українців. Український нарід.

Поділ на природні райони: природа й людина в поодиноких околицях.

Оселі — їх форми, розміщення.

Заняття населення: причини переваги хліборобства, форми хліборобства; які рослини в нас

плекають та де; яка форма господарства в нас най-найвідповідніша; які корисні рослини ще можна б і варта б іще у нас плекати й т. д.

Скотарство, гірництво.

Промисловість: форми промислу, різні галузи промислу; залежність промислу від природних умов.

Торговля: чим торгує рідне село, чи місто; умови розвитку торгівлі; торги й ярмарки; кооперація й історія її розвитку на Україні; чим торгує й що купує Україна; наші ринки збуту; джерела привозу; лучба сухопутня, водяна, повітряна; стан комунікаційних доріг на Україні¹⁾.

Сучасний політичний поділ.

Де живуть українці поза Україною (Зелений Клин, сибірські кольонії; українці у Злучених Державах, Канаді та в південній Америці).

ПОМІЧНІ КНИЖКИ:

Б. З.: Опис рідного краю, Відень, 1916.

Б. З.: Життя українського народу, маленька географія України, Відень, 1917.

Степан Рудницький: Основи землезнання України I і II — для більше підготованих читачів, підручник для **провідників**, головню — II. частина; статистичні числа **треба виправити**.

Ст. Рудницький: Україна, наш рідний край і початкова географія (загальна географія на основі опису рідної землі), Львів, 1921.

Тутковський П.: Природна районізація України, генетична класифікація і розділ фізико-географ. України на підставі геологічних еволюцій, Київ, 1922 (для провідників).

Фещенко-Чопівський: Економічна географія України для середніх шкіл, Київ-Відень-Львів, 1922 (статистичний матеріал треба виправити) — для провідників.

К. Коберський: Економіка укр. земель під Польщею, Львів, 1928 (літогр.).

М. Кордуба: Простір населення України, Львів, 1921.

П. Франко: Огляд території України (за др. Ст. Рудницьким).

Господарські відносини, зокрема виробництво, торгівлю, шляхи, комунікацію, треба розслідувати на тлі відносин у інших краях. Через недостачу українських відповідних книжок, можна тут послуговуватися польськими, н. пр.: Wąsowicz-Zierhoffer: Świat w cyfrach, III. вид. 1932; Mały rocznik statystyczny z r.1932.

Краєзнавчі видання:

М. Кордуба: Північно-західні укр. землі, Відень, 1917.

І. Крип'якевич: Історичні проходи по Львові, «Просвіта», Львів, 1922.

М. Голубець: Львів, Львів, 1925.

О. Галичанка: До комор Довбуша, Львів, 1925.

І. Шимонович: Зелений Клин, Львів, 1924.

І. Івасюк: Кубань, Прага, 1925 (для провідників).

Статті в «Житті і Знанні».

2. Загальна географія.

Науку загальної географії повинні попередити найконечніші відомости з математичної географії, а саме: вид і величина землі; її рухи й на-

слідки рухів; відношення землі до інших небесних тіл; соняшна система, її становище в усесвіті. А далі треба розібрати такі справи: повстання землі й її внутрішня будова; земна кора; вплив внутрішніх сил на поверхню землі (тектонічні й вікові рухи, вулканізм, землетруси); вплив назверхніх сил; вітріння, механічна й хемічна діяльність пливкої води, вітру, льодовиків, морських хвиль, підземної води.

Коротенька історія землі: краєвиди ерозії нормальної, вітрової, льодовикової, морської абразії й акумуляції.

Океани; їх розчленування, дно; прикмети морської води; її рухи.

Атмосфера — підсоння (клімат).

Біосфера. Розвиток організмів. Їх взаїмне відношення, їх розміщення. Мандрівки.

Людина на землі.

ПІДРУЧНИКИ:

Геринович: Фізична географія, (для провідників), Катеринослав—Харків, 1922.

Федів І.: Опис землі (наука географії) «Самоосвіта», ч. I—II, Львів—Яворів, 1931.

Геринович: Основи географії, Кам'янець, 1924.

Рудницький: Початкова географія, Вид. «Вернигори», цілий курс загально-описової географії з увагою на українські землі, Київ—Львів—Відень, 1919.

І. Раковський, Вселенна, Коломия, 1922.

І. Раковський: Про землю, сонце, місяць та звізди, Львів, 1909.

І. Раковський: Наш всесвіт, Львів, 1927.

І. Раковський: Наша Земля, вид. фонду «Учітєся», — нарис геології для провідників, Львів, 1925.

І. Раковський: Про вулкани, Львів, 1902.

І. Раковський: Вік нашої землі, Львів, 1901.

О. Терлецький: Кінець світа, Львів, 1921.

Лучишин І.: Наш Світ, «Самоосвіта», Львів, 1930.

Фрас: Нарис геології, Львів, 1905.

М. Мельник: Мінеральогія і геологія для середніх шкіл, Львів, 1911.

Берен М. В.: Як чоловік бореться з природою, Львів, 1901.

Бажалук-Жарський: Історія землі, «Самоосвіта», Яворів, 1932.

Налковський: Про воду на суші і в морі, Станиславів, 1908.

Геринович В.: Про воздух, Львів, 1908 (для провідників).

О. Терлецький: Елементарна географія, підручник для I кл. всенародніх шкіл, Львів, 1920.

Др. С. Рудницький: Початки географії для народніх шкіл, Київ—Відень—Львів, 1919.

3. Описова географія.

Цей цикл буде обіймати географію європейських і позаєвропейських країв. В основу її члени географічного гуртка покладуть **Калитовського**, географію ч. I. і II., бо ж інших підручників описової географії українською мовою немає. Нові дані з господарської статистики можна найти в Україн-

ській Загальній Енциклопедії та в згаданих уже польських видавництвах: Świat w cyfrach, Mały rocznik statystyczny.

ПОМІЧНІ КНИЖКИ:

І. Федів: Які є народи і держави на землі «Самоосвіта» ч. 14—15 (описова географія з увагою на економічні відносини), Яворів, 1931.

Я. Окуневський: Листи з чужини т. I, Чернівці, 1898; т. II, Львів, 1902.

І. Мельник: На Камчатку, Львів, 1927.

Свен Гедін: Крізь пустуні Азії (4 томики), Львів, 1907.

Ріпецький Мирослав: Країна фйордів, Львів, 1932.

Лункевич: Серед вічних снігів та ледів, Львів, 1908.

Лункевич: Історія землі, СПТ., 1912.

Королів-Старий: Чехословаччина, Прага, 1923.

Берте Елі: Маленькі школярики (4 частини світу), Львів, 1928.

Гессе-Вартет Ернест: Країна цвітів і дітей (Японія), Львів, 1913.

П. Карманський: Між рідними в південній Америці «Чайка», Київ, Відень-Львів, 1922.

І. Федів: Малий атлас, вид. «Самоосвіти», Львів, 1931.

Стінні мапи, вид. «Вернигори».

Помічний може бути також: „Z całego świata“ — альбом, 117 фотографічних знімок з цілого світа, вид. „Ріомука“, Варшава.

С. Пашкевич
О. Дашкевич.

РАХУНКИ (МАТЕМАТИКА).

Практичне знання рахунків (математики) має для кожної людини велику вагу. Не може цієї справи занехувати й освітній гурток. Тільки ж цю науку треба вести **крок за кроком**, поступнево, систематично. Бо вага її не тільки в тому, щоб член гуртка засвоїв собі добре, чи поповнив те, чого його навчила школа, а саме — найважливіші дії рахункові, такі потрібні для життя — але, щоб він **розвивав своє думання**, вчився виводити крок за кроком (як то воно з рахування все виходить) відповідні висновки. Тимто для такої науки потрібний усе плян. Такий плян мусить мати все провідник гуртка. А треба знати, що без провідника не можна вести цієї науки. Ясна річ, що цю науку треба вести **практично**, все виходити від життя й його потреб. Про те, що ця наука мусить іти **наглядно**, що при її науці мусить бути таблиця, що всі рівночасно мусять працювати — про те не треба зокрема говорити. Плян цієї науки такий:

1. Одиниця; як творяться числа; природний лад чисел.

2. Чотири головні дії простими числами; назва їх складників, прикмети 2—позитивних дій, відвернені дії; прикмети дій і як їх використовувати для перевіру вислідів.

3. На практичних прикладах (злоті — гроші; метри — сантиметри; кільограми — грами) вияснити перехід від цілих до десятинних чисел; опісля — на дібраних прикладах можна перейти всі чотири дії **десятинними числами** й довести до механічної справності в усіх діях.

4. Як повстають звичайні дроби. Опис дробу,

його складові частини й їх вплив на величину дробу. Вивести з ділення основні прикмети звичайних дробів (розширення і скорочення); порівняння рівних і нерівних дробів; зводжування до рівного знаменника.

5. Додавання й відімання дробів, що мають однакові й неоднакові знаменники.

6. Як зробити дріб 2, 3, 4, ...10 разів більшим; множення дробів цілим числом.

7. Як зробити дріб 2, 3, 4, ...10 разів меншим; ділення дробів цілим числом.

8. Перехід від ділення на лекше множення відверненою вартістю. Множення й ділення на 2 дробах.

9. Мішані числа й перехід із них до звичайних дробів.

10. Що таке десятинні дроби; перехід від десятинних дробів до звичайних і навпаки.

11. Основні одиниці мір і ваг.

12. Брутто, нетто, тара.

13. Відношення, пропорції, правило трьох. Методи висновків, використовуючи до того зразкові (типові) завдання з правила трьох.

14. Капітал, процент, прихід.

15. Обчислювання проценту і приходу з капіталу.

16. Загальні числа, їх знаки, й як ними можна зазначити правила 4 головних дій числами цілими і звичайними дробами.

17. Одночлени й 4 гол. дії одночленами.

18. Подібні одночлени й їх редукція.

19. Двочлен як вислід редукції неподібних одночленів. Основні дії двочленами.

20. Спільний чинник, як виймати перед дужки (скобки) спільний чинник.

21. Многочлени й чотири головні дії многочленами.

22. Підношення до квадрату.

ПІДРУЧНИК:

Михайло Грицак: Учебник арифметики для середних шкіл для I, II і III класи, Львів, 1923.

Іван Сітницький.

ГЕОМЕТРІЯ.

Основ геометрії можна вчити тільки наглядно. Все, про що говоримо, мусимо мати перед очима, в дійсности, або на рисунку. До кожного правила мусимо доходити самі, на основі справжнього досвіду. Про правдивість кожного правила мусимо переконуватися самі, власним досвідом. Для того до навчання геометрії необхідно потрібні: велика шкільна таблиця, одно- або півтора-метрова лінія, з зазначеною метричною поділкою, великий циркель — рисувати кола на таблиці, великий кутомір і достатній засіб крейди — для цілого гуртка, і 100-картковий зшиток, із чистими, нелінованими листками, звичайний олівець, одно- або півтора-дециметрова лінійка, з поділкою, малий циркель і малий кутомір, для кожного учасника курсу. Всі доказані, перевірені й добре пізнані правила треба добре собі вбити в голову.

ПРОГРАМА.

1. Перший ступінь.

1. Вступні поняття: тіло, поверхня, лінія, точка (все це показати на дійсних предметах: на гран-

частому стовпику, замкненій коробочці, а опісля на кожному іншому предметі).

2. Лінії, роди ліній, лінії рівнобіжні й нерівнобіжні. Мірення ліній.

3. Рисування предметів із довкілля — розуміється нарисно (схематично).

4. Поверхні, площі: трикутники, чотирокутники, багатокутники (загально). Поверхні рівнобіжні й нерівнобіжні.

5. Обмір поверхнів (загально).

6. Обмір об'ємів (загально).

7. Кути; повстання, обмір, поділ.

8. Трикутники; повстання, поділ.

9. Чотирокутники; поділ, їх відносини до трикутників.

10. Багатокутники, їх відносини до 3-кутників.

2. Другий ступінь.

1. Дві лінії рівнобіжні перетяті третьою.

2. Симетрія.

3. Кути: прилежні, доповняльні, вершкові.

4. Трикутники: їх подібність і пристайність, право Пітагора.

5. Коло, складові частини, обмір поверхні.

6. Граняки, обмір їх поверхні й об'єму. Багатокутники правильні.

7. Остриці, обмір їх поверхні й об'єму.

8. Валок, обмір поверхні й об'єму.

9. Стіжок, обмір поверхні й об'єму.

10. Куля, обмір поверхні й об'єму.

ПІДРУЧНИК:

Іван Сітницький: Геометрія для низших клас середніх шкіл, Львів, 1922.

ФІЗИКА.

Наука фізики повинна мати за мету — зрозуміти всі фізикальні явища, що довкола нас. Вона мусить виходити від загально відомих проявів щоденного життя й їх вияснити. Без досвідів (експериментів), хоч би й найпростіших і зовсім нескладних, науки цього предмету вести не можна. А як тяжко з самими досвідами — то на те є інші способи: малюнки, рисунки, які треба виводити самому на **таблиці**. Добре було б, щоб досвіди робили учасники **самі**, робили їх із найпростіших речей. Без провідника (найкраще: вчителя) — науки фізики в гуртку вести не можна.

I. Наука про тепло. Прояви тепла. Різні ступні тепла — температура. Тепло як причина зміни температури. Зміна температури й об'єм тіл. Розширність тіл (прутів, бляхи, рідин і газів) під впливом тепла, та значіння цього прояву при будові шин, закладанню обручів і т. п. Тіла термометричні, мірювання температури, термометри й їх будова. Ненормальня розширність води та її значіння в природі. Перехід тепла від вищої до нижчої температури. Добрі провідники і злі, що бережуть від зимна (одяг, сніг, термос). Нагрівання води струмами (струями), промінювання від печі. Одяг селян уліті та взимі. Ступінь (температура) й кількість тепла. Мірювання кількості тепла. Одиниця тепла (кальорія). Властиве тепло води, землі, леду, заліза. Як тане лід і як замерзає вода. Як кипить вода та скроплюється в пару. Наскільки можна трохи змінити умови цих переходів до інших станів скупності. Розчин соли чи цукру. Кристалізація. Дифузія рідин і осмоса.

II. Наука про рівновагу рідин і газів. Свобідна поверхня. Сполучені посудини спільним дном. Волосковаті посудини. Їх значіння у природі. Натиск на замкнене течиво, гідравлічна праса. Тиск на дно, бічні стіни і всередині рідини. Водопроводи, водограї, артизейські криниці. Гін угору, й закон Архімеда. Плавби кораблів і підводних човнів. Ареометри. Водяні помпи. Порожнеча Торічелія. Тиск атмосфери, барометр і анероїд. Барограф, повітряні кораблі. Розпряжність повітря. Смоки (помпи), що змінюють розпряжність повітря, до коліс (роверів), гальми в трамваях, пневматичний смок. Манометри. Обмір висоти барометром. Як вода розпускає повітря. Фільтрування води, пороваті стіни, боеві гази, й як від них берегтися.

III. Механіка. Про силу, тягар або вагу тіл. Осередок ваги. Прості машини: друк, похила площа, клин і коливорот. Рівновага неоднакових сил, при допомозі простих машин.

Фізична праця та її зберігання при машинах. Енергія тягару при підносі машиною. Про тертя, і як його збільшати чи зменшати. Енергія руху й махове колесо. Взаїмна переміна обох енергій. Джерела праці: енергія води, вітру, тепло. Справність (ефект) і її одиниці. Заміна праці на тепло. Загальні відомости про паровий рушій і бензиновий. Опір середовища, літак і повітряні кораблі.

Свобідне падання. Однаковий час при спаді різних тіл. Поземий та скісний мет. Балістика, опір повітря. Дещо про гравітацію. Маса.

IV. Наука про звук. Дрижання струни. Як розповсюджується голос у повітрі. Поперечні та позовжні хвилі. Довжина хвилі та її звязок із чисто-

тою і скорістю. Відбиття, луна (відгомін). Натуга, висота й барва тону. Струнні струменти, грамофон.

V. Наука про електричність. Прояви електричності. Способи електризувати тіла. Електричний струм (струя). Джерела струму, замкнений круг. Добрі та злі провідники. Гальваноскоп. Електроліза води. Натуга струму, міряна кількістю виділеного електроліту в одиниці часу.

Ампер. І. закон Фарадея. Вольтметри та амперометри. Акумулятори, кишенева батерійка. Теплові наслідки струму. Ватсекунди. Електричні печі, залізка, світло жарівок і лукове. Порівняння електричного струму з течією води. Напруга струму: 1 Вольт. Вплив провідника електричності на натугу струму. Одиниця опору: 1 Ом. Закон Ома. Опірниці. Спад напруги здовж повідника. Вольтметр. Злука електричних ланок одної за одною та рівнобіжно. Закони Джавля і Кірхгофа. Відноги струму. Інсталяція світла в помешканні.

Електромагнет. Електричний дзвінок, телеграф. Магнетна стрілка з магнетним полем. Земля як природний магнет. Магнетит і штучні магнети. Соленоїд, індукційні струми. Динамо й мотор. Телефон і мікрофон. Перенос праці на віддаль при допомозі електричного струму.

Електрична іскра на бігунах машини. Засада кондезаторів. Громозвід. Розсильна стація радія, як джерело електричних дрогоань. Індукції на інші замкнені проводи. Детектор кришталковий. Іскра в газах і порожнечі. Рентген.

VI. Наука про світло. Соняшне світло, розповсюдження, як його тіла перепускають, відбивають або вглитують. Тінь і сутінь. Прямолінійність

світла. Закон відбитку. Розпорошене світло. Чому бачимо предмети. Плоске дзеркало. Залім світла. Перехід світла крізь плитку і призму. Про сочки. Як твориться образ у сочках. Люпа, фотографічний апарат, люнета, око, окуляри, засади кіна.

Розціп світла, дуговина, дещо про аналізу її.

ПІДРУЧНИКИ:

М. Борович: Сила, праця, машина. Фізика, ч. I, «Самоосвіта», ч. 35, Яворів, 1932.

ПРИРОДОЗНАВСТВО.

Самоосвітнє навчання природознавства повинен провадити учитель, що має відповідну освіту, себто, такий, що покінчив природничий виділ університету. Коли б такого не було, може цим навчанням кермувати кожна освічена людина, притримуючись загальних указівок, що їх даємо нижче.

Навчання всіх наук про природу повинно все спиратися на **спостерігання** пізнаваних творів і проявів природи та на досвіді, себто на власному розсліді даного питання.

Природничі науки займаються пізнанням і роз'яснюванням творів і проявів природи. Всі твори природи утворені з якогось матеріялу, з якоїсь речовини, яка є основою всіх їх прикмет та всіх проявів їх існування; тимто пізнання природи слід починати від пізнання основ науки про речовини, від так званої **»хемії«**.

Досить буде, коли учасники гуртка зрозуміють і навчаться:

1. Що таке первні?
2. Що таке металюіди?
3. Що таке металі?
4. Що таке хемічні сполуки?
5. Що таке молекули й атоми?
6. Що таке окиси?
7. Що таке основи?
8. Що таке кваси?
9. Що таке соли?

10. Основні хем. закони: т. зв. вічність речовини (матерії), періодичний уклад первнів; закон постійности й простоти відносин, вартісність і т. п.

Познайомившись з основами хемії, слід пізнати основи науки **»мінеральогії«**, себто науки про той матеріял, з якого утворена наша мертва природа, наша Земля. Тим матеріялом є каміння (мінерали) і скали.

Навчання основ мінеральогії повинно змагати до того, щоб учасники пізнали:

1) найважніші металюіди в природі: вугіль і сірка;

2) найважніші металі: залізо, мідь, золото, срібло; глин (алюміній), нікель;

3) найважніші окиси: вода, креміль і крем'яни, окиси заліза; глина;

4) найважніші соли:

а) сіль камінна, сильвін, каїніт;

б) вугляни: вапняк, сидерит, маляхіт;

в) сірчани: гіпс;

5) найважніші скали:

а) осадові: пісковик, лупаки;

б) вульканічні: ґраніт, базальт, порфір.

Після огляду найважливіших скал слід перейти до пізнання основ науки про нашу Землю, до так званої **геології**, спершу до пізнання будови нашої Землі і творби гір та долин (геологія динамічна), і врешті до історії розвитку нашої Землі (геологія історична). Науку геології найвигідніше сперти на історичну геологію й почати огляд від питання про повстання нашої Землі, а відтак, після опису первісної доби, коли наша Земля була вогнисто плинна й гаряча, перейти до повставання вулканічних скал, а з черги до появи повітря й води та до їх діяння на поверхню нашої Землі, після того до повставання осадових скал, творби гір та долин, і нарешті до опису геологічних діб: прастарої (архейської), старої (палеозойської), середньої (мезозойської) й новітньої (кенозойської).

Завдання навчання основ мінеральогії й геології є пізнати, з чого й як збудована наша Земля. Однак, наша Земля є тільки один із безлічі всесвітніх творів природи, тимто далі слід познайомитися з основами науки про всесвіт, із **астрономією**, а саме в такому порядку:

1. Земля
2. Місяць
3. Планети
4. Комети й метеори
5. Сонце
6. Зірки
7. Будова й розвій усесвіту.

При нагоді навчання основних відомостей про зірки, треба конечно познайомитися з найважливішими зоряними громадами й найважливішими зір-

ками та навчитися віднаходити їх посеред зоряного неба. Зпоміж зоряних громад слід пізнати такі: Великий Віз, Малий Віз, Корона, Борона або Касіопея, Лебідь, Ліра, Орел, Косарі або Оріон і громади зоряного Звіринця або Зоодіяка: Баран, Бик, Близнята, Рак, Лев, Діва, Вага, Скорпій, Стрілець, Козоріг, Водолій і Риби. Зпоміж безлічі зірок слід пізнати тільки зірки першої величини: Альдебаран, Антарес, Арктур, Атаір, Бетайгеа, Бея-трікс, Вега, Денеб, Кізка або Капелля, Колос або Спіка, Рігель і Сирій, і нарешті зпоміж малих зірок тільки одна Бігунова або Полярна Зірка.

З огляду на те, що, як відомо, згадані зірки й зоряні громади у значній частині виступають тільки за чергою на нашому зоряному небі, таке наглядне пізнавання зоряного неба з конечности треба розкласти на протяг цілого року, та це не може спинювати ходу дотичного самоосвітнього навчання.

Навчання основ хемії, мінеральогії, геольогії й астрономії зовсім вичерпує пізнання нашої мертвої природи.

Після того можна вже перейти до живої природи — до **біольогічних наук**.

Насамперед тут слід познайомитися з основами науки про рослини, так званої **ботаніки**. З огляду на те, що в усякому навчанні треба починати все від речей і проявів найменше складних та поступати поступнево до річей і проявів що раз складніших, аж до найскладніших, треба пізнавати рослини, їх будову й життя в такому порядку:

I. Скрито-цвітні:		A. Перворости беззеленцеві:	1. Бактерії 2. Дріжджаки 3. Гриби
		B. Перворости зеленцеві:	4. Первинки 5. Кремністки 6. Водорости (гліни)
		B. Сімянчаки:	7. Мохи 8. Пядичі 9. Хвощі 10. Папороти
II. Явноцвітні:		A. Голонасінні:	11. Сосна (ялиця, смерека) 12. Інші шпилькові дерева (модрина, ялівець, кипарис)
		a) Одно-прозябцеві:	13. Трави (колоскуваті) 14. Пальми 15. Лилеєваті
		a ₁) Без-платкові:	16. Верба 17. Інші базькові дерева (береза, бук, граб, дуб, морва, фіга) 18. Кропива, лобода
		a ₂) Платкові:	19. Хрестоцвітні 20. Рожеваті 21. Козелцеваті 22. Слизуваті 23. Стручкові 24. Окружкові
		β) Зросло-платкові:	25. Губаті 26. Беленуваті 27. Гарбузуваті
		α) Вільно-платкові	28. Правильні 29. Цівкуваті 30. Язичкові

Приглядаючись так ростинному світові, треба:

1. приглянутись кожній із поданих ростинних родин у наведеному порядку, від 1—30;

2. з кожної з поданих родин (від 1 до 30) до-
сить буде докладніше приглянутись одній зразко-
вій рослині, не лише читаючи її опис із якої книжки,
але по змозі оглядаючи її **живу**, а бодай нарисо-
вану на відповіднім образку;

3. звернути увагу на головні прикмети тих
громад, до яких належать подані родини рослин,
а зазначені в нашому нарисі знаками: I, II, A, B, B,
a, б, a₁, a₂, α, β.

4. при огляді поданих родин і громад звер-
тати увагу не на подробиці, а на головні прикмети
їх будови та головні прояви їх життя;

5. на закінчення огляду рослинного світа зя-
сувати коротко найважливіші прояви життя рослин:
віддих, віджива, асиміляція, розмножування.

Подібним способом слід також приглянутися
і звіринному світові, щоб познайомитися з осно-
вами **зоології**, відповідно до сього перегляду:

Безхребетні	Первозвірі	{	1. Повзунка - амеба	
	Порожнинці		2. Губка	
	Ігłosкiрці	{	3. Кораль	
			4. Медуза	
	Хробаки	{	5. Іжак морський	
			Плоскі хробаки	6. Мотилиця
			Облі хробаки . . .	7. Ціп'як
	Члeноногі	{	8. Глиста	
			Перстеньяки . . .	9. Дощковик
			Шкаралупники	10. Рак річний
	Мякуни	{	11. Хрущ маевий	
			Комахи	12. Метелик
				13. Бджола
			Павуківці . . .	14. Муха
15. Блоха, воша				
			16. Павук	
			17. Свeрбун - коросник	
			18. Слимак	
			19. Скалька	
			20. Мутняк	

Риби . . .	{	Хрясткові риби . . .	21.	Миног
		Кістяні риби . . .	22.	Короп
Земноводні	{	Хвостаті	23.	Іриця - Тритон
		Безхвості	24.	Жаба
Плазуни	{		25.	Змія
			26.	Ящірка
Птахи . . .	{	Гребуни	27.	Кури домашні
		Співочі	28.	Воробець
			29.	Ластівка
		Хижаки	30.	Ястріб
		Голуби	31.	Голуб
		Лазуни	32.	Зозуля
			33.	Дятлі
		Бродуни	34.	Бузько
		Плавуни	35.	Гуска свійська
		Бігуни	36.	Струсь
		Однопрохідні . . .	37.	Качконіс
		Торбуни	38.	Кангур
		Комахоїдні . . .	39.	Іжак
			40.	Кертиця
		Рукокрилі	41.	Лилик
Ссавці . .	{		42.	Миша
		Гризуни	43.	Вивірка
			44.	Завць і крілик
			45.	Собаки
		Мясоїдні	46.	Кіт
			47.	Ведмідь
		Плавоногі	48.	Тюлень
			49.	Кит
	Копитні	Нежуйні	50.	Свиня свійська
		Жуйні {	51.	Олень
			52.	Рогата худоба
			53.	Верблюд
		Богатокопитні . .	54.	Слон
		Однокопитні . . .	55.	Кінь
	Малпи	Хвостаті	56.	Магот і інші
		Безхвості	57.	Гориль і інші людомалпи
		Людина	58.	Людина.

Переходячи звіринний світ, відповідно до поданого розкладу, треба:

1. докладно приглянутися поданим пред-

ставникам (зразкам), від 1 до 58, не лише прочитуючи з книжки їх опис, але й приглядаючись докладно добрим малюнкам тих зразків на відповідних образках;

2. звернути увагу й на головні прикмети тих родин і громад, до яких дотичні зразкові тварини належать; при чому звертати увагу не на подробиці, а на головні прикмети будови тіла та способ життя;

3. на закінчення огляду тваринного світу треба зясувати коротко основні прояви життя всіх тварин узагалі: віддих, віджива, травлення, розмножування.

На закінчення самоосвітньої науки про природу треба приглянутись іще докладно людині, а саме познайомитися з основами науки про будову її тіла (**соматологія**), про її раси (**антропология**) та народи (**етнографія**).

Основи будови людського тіла (соматологія).

1. Кістяк: череп, хребтовий стовп, кінцівки; руки й ноги; без подрібного опису поодиноких костей;

2. м'язи: їх будова й чинности, м'язи плоскі й довгі, згиначі й розгиначі (без подрібного вичислювання м'язів);

3. шкіра й її додаткові складники: волосся, залози потові, лойові, чуттєві бородавки й закінчення кров'яних судин;

4. приладдя відживи: стравохід, шлунок, кишки й додаткові прилади: залози слинові, печінка;

5. кров і прилади обігу крові: серце, жили й бючки;

6. прилади видільні: залози потові (пригада-ка), нирки і ввесь сечовий (мочовий) улад;

7. прилади внутрішнього виділювання: залоза борлакова, підшлункова залоза, шишкова залоза, гормони;

8. селезінка (коса);

9. нервовий улад: мозок, головний і спинний, нерви: чуттєві й рухові;

10. змисли: зору, слуху, рівноваги, нюху, смаку, дотику (тепла, натиску, болю);

11. прилади розмножування, тільки для тих, що покінчили 18 років життя, окремо для хлопців і окремо для дівчат.

Увага: Треба подавати тільки найважливіші відомости про постать, будову, чинности згаданих поодиноких частин тіла; добре було б у звязку з цим подавати основні відомости з гігієни.

Основи антропологии.

1. Що таке раса (відміни) в ростин, тварин і людини;

2. основні раси на землі;

3. основні раси європейські;

4. расовість українців.

Основи етнографії.

1. Культура й цивілізація, різні роди й ступні культури й цивілізації.

2. Культурні народи старинні й новітні: європейські й неєвропейські.

3. Важніші народи європейські й позаєвропейські.

4. Матеріальна культура:

- а) одяг у народів менше й більше культурних;
- б) мешкання;
- в) добування й приладжування поживи;
- г) приладдя й машини.

5. Духова культура:

- а) звичаї й обичаї;
- б) вірування й релігії;
- в) мистецтво;
- г) родинний, громадський і суспільний улад.

6. Розвій культури, від кам'яної доби до тепер, різні ступні культури в сучасних народів від т. зв. »диких« до найбільш культурних народів.

7. Культурні завдання нашого, українського народу: плекання й розвиток нашої, української культури, передусім: освіти, науки й мистецтва.

Коли це для провідника можливо, було б добре також на самому кінці з'ясувати коротко найважливіші прояви життя природи загалом (біологія), а саме:

1. віддихання в рослин і тварин;
2. віджива в рослин і тварин;
3. витвір власної річовини з поживи (асиміляція і травлення);
4. розріст живин (поділ клітин);
5. основи будови тіла живин: клітина, ткани, приладдя;
6. короткий огляд поділу рослинного й тваринного світу (систематика);
7. основи ідеї розвою життя в природі.

Самоосвітнє навчання про природу можна розділити на ступні: нижчий і вищий.

Заки Товариство «Просвіта» зможе підбати про відповідні підручники для таких «курсів», треба послуговуватися такими книжками:

I. На нижчому ступні:

1. Хемія — В. Созанський: **Тайни природи, «Самоосвіта», ч. 7—8, Львів, 1930.**

2. Геологія — М. Бажалук і Є. Жарський: **Історія Землі, «Самоосвіта», ч. 30, Яворів, 1932.**

3. Астрономія — І. Луцишин: **Наш світ, «Самоосвіта», ч. 5, або І. Раковський: Про землю, сонце, місяць і звізди, «Просвіта»¹⁾, Львів, 1909.**

4. Ботаніка — Ів. Сметанський: **Ботаніка на низші класи середніх шкіл, Львів, 1922.**

5. Зоологія — І. Верхратський і М. Мельник: **Зоологія на низші класи середніх шкіл, Львів, 1922.**

Антонович А.: **Світ звірів, «Самоосвіта», ч. 38, Яворів, 1933.**

Жарович А.: **Які є тварини на землі, «Самоосвіта», ч. 42, Яворів, 1933.**

Жарович А.: **Від риби до малпи, «Самоосвіта», ч. 46, Яворів, 1933.**

6. Соматологія — М. Ожаревич: **Людина-машина, «Самоосвіта», ч. 32; І. Раковський: Людина, вид. «Вернигори», Київ—Львів—Відень, 1919.**

7. Антропологія — І. Раковський: **Які люди живуть на нашій землі, Львів, 1921.**

8. Біологія — Є. Жарський: **Основи життя (Біологія I), «Самоосвіта», ч. 20; Є. Жарський: Як повстає життя (Біологія II), «Самоосвіта», ч. 27; О. Соколовський: Розвиток життя на землі, «Самоосвіта», ч. 12. 1930.**

¹⁾ Якщо є в бібліотеці читальні.

II. На вищому ступні:

1. Хемія — Ю. Гірняк: **Основи хемії**, Львів, 1914.

2. Геольогія — І. Раковський: **Наша Земля**, вид. фонду »Учітеся«, Львів, 1925.

3. Астрономія — І. Раковський: **Вселенна**, вид. Укр. Книгозбірні, Коломия, 1923. І. Раковський: **Наш всесвіт і його будова**, вид. »Просвіта«, Львів, 1927. І. Раковський: **Утворення світа**, вид. »Просвіта«, Львів, 1931.

4. Ботаніка — І. Раковський: **Рослини**, вид. фонду »Учітеся«, Львів, 1927.

5. Зоольогія — Ів. Верхратський і М. Мельник: **Зоольогія** на низші кляси середних шкіл, Львів, 1922.

6. Соматольогія — Росткович: **Чоловік**, Львів, 1923.

7. Антропольогія — І. Раковський: **Які люди живуть на нашій Землі**, Львів, 1921.

8. Біологія — Г. Хоткевич: **Життя**, Львів, 1912, Лункевич: **Життя первісного чоловіка**; Є. Жарський: **Біольогія I., II.**, (як на нижчому курсі).

У в а г а ! 1. Керманич самоосвітнього навчання природних наук обовязаний перед отворенням такого »курсу« особисто порозумітися з відповідним »референтом« своєї філії »Просвіти«, а коли б такого там не було, то з дотичним референтом при Головному Виділі »Просвіти« у Львові, щоб докладно обговорити, як уладити й як провадити такий курс.

2. Згаданий керманич обовязаний пильно стежити за тим, чого не розуміють учасники »курсу« в поданих підручниках, та які вони мають зав-

ваги й бажання і в кожному разі негайно подати це до відома та все звертатися по пораду до відповідного референта в дотичній філії або Гол. Виділу.

Іван Раковський.

ПСИХОЛОГІЯ.

Психологія, наука про душу, нематеріальну, «метафізичну» істоту, є частиною філософії й вимагає філософічної освіти та вишколу в «абстрактнім» думанні; тимто до самоосвітнього навчання вона не годиться. Психологія експериментальна, досвідня, вимагає великого знання вищої фізики та відповідних приладів і через те для такого навчання недосяжна. Для самоосвітнього навчання психології є тільки одна можливість: на основі найконечніших відомостей про цілий наш нервовий уклад подати короткий нарис наших «духових» проявів, їх поділ, опис та основні закони, за якими вони відбуваються.

В такому нарисі слід відповісти на отсі питання:

1. що таке наш нервовий уклад і його поділ (мозок, нерви, змисли);

2. як збудований наш мозок, і які його чинности («льокалізація»);

3. будова, поділ і чинности наших нервів;

4. наші змисли, їх будова й чинности (зір, слух, змисл рівноваги, дотик враз із змислами: болю, натиску, теплоти, накінець змисли нюху, смаку і внутрішній);

5. що таке наші духові прояви, їх прикмети й поділ; наша свідомість;

6. подразнення наших змислів і наше сприймання тих подразнень — наші вражіння;

7. суцільні зєднання вражінь, так звані «уявління» й їх поділ;

8. уявління змислові; короткий опис і основні прикмети вражінь змислів: зору, слуху й інших; омани змислів;

9. уявління випадкові; наша пам'ять, прикмети доброї пам'яті, основи так званої «мнемотехніки»;

10. наша уява (фантазія);

11. уявління загальні, так звані «поняття» або «тямки»;

12. злука уявлень — закони: сучасности, наслідства, подібности, противенства;

13. що таке наше думання: суди й висновки;

14. наша мова, її розвиток, зв'язок між словом і поняттям;

15. наші почування, їх поділ і прикмети та основні закони їх появи; почування і пристрасть;

16. почування «індивідуальні»;

17. почування родинні; вага родини;

18. почування народницькі (патріотичні) й суспільні; народ — суспільність;

19. почування моральні — мораль;

20. почування релігійні — релігія;

21. почування естетичні — естетика;

22. почування духові — «інтелектуальні»; вага науки й культури;

23. прояви бажання й волі (хотіння);

24. змагання, гін і пристрасть;

25. питання свободи волі; «детермінізм» та «індетермінізм»;

26. свідомість нашого «Я»;

- 27. вдача й характер;
- 28. сон, сонні привиди — гіпнотизм;
- 29. найважливіші духові неправильності й недуги;

30. найважливіші погляди на людську душу: ідеалізм, матеріялізм, дуалізм і паралелізм.

Провідник самоосвітнього навчання психології може користуватися підручниками: Балей Ст.: Нарис психології, Львів-Київ, 1922; Єрузалем В.: Психологія, переклад Кичуна Г., Станиславів-Коломия, 1921; Раковський Ів.: Психологія, Коломия, 1909.

Іван Раковський.

ГІГІЄНІЧНІ САМООСВІТНІ ГУРТКИ.

Одна з найстарших ділянок людського знання, це — медицина, т. є. вміння розпізнавати й лікувати недуги. Ясно, що хвороба і смерть, які є часто нещастям, а то й руїною не тільки для недужої людини, а й для цілої сім'ї, а нераз і величезною шкодою для цілого народу, викликають бажання вміти допомогти недужому, злагодити його терпіння, зберегти його життя.

Одначе штука розпізнавати й лікувати недуги мусить лишитися в руках фахівців-лікарів. Вона ж вимагає довголітніх студій і основного, а не поверховного знання. Людський організм дуже складна машина, і щоб винайти в ній якусь хибу й її направити — до того треба справу дуже добре розуміти.

Одна тільки ділянка медицини повинна бути відома, й її всі можуть і повинні засвоїти — це гігієна, цеб-то наука, як охоронити себе і своє

оточення перед захворюванням, або як поступати, щоб як-найдовше зберегти своє здоров'я. Гігієна важна не тільки для кожної людини зокрема, важна вона для цілого народу, бо ж ясно, що народ, який складається зі сильних, здорових одиниць, може краще влаштувати своє життя, ніж народ, що його члени хорі, немічні, виснажені всякими недугами.

Знання основ і законів гігієни не може бути саме для себе метою; ці основи треба проводити в життя і в себе, і в своєму оточенні, в сім'ї, громаді. А то шкода часу, щоб її пізнавати. Що це допоможе людині, як вона розуміє, що н. пр. алкоголь шкідливий, коли вона запивається далі? Тим-то самоосвітні гуртки, що хочуть зайняти вивченням науки гігієни, мусять рівночасно у практиці поширювати засвоєні основи гігієни і в своєму особистому житті і в побуті громади, повіту, краю. Такі самоосвітні гуртки мусять стати гуртками практичних гігієністів.

Праця в гігієнічному гуртку йшла б найкраще там, де загальний провід її спочивав би в руках лікаря. Це ще не значить, щоб лікар проводив гуртком, повчав його, бо це миналося б з основним принципом гуртка, як **самоосвітнього**. Але ж лікар повинен бути в гуртку дорадником, намічати плян його діяльності, помагати вияснювати деякі трудні, мало зрозумілі питання, вказувати чергові практичні завдання, тощо. Якщо лікаря близько в околиці немає, або трудно йому цією справою зайнятися, тоді обов'язок гуртка — навести контакт із Головним Товариством «Просвіта» у Львові, або з Українським Гігієнічним Товариством, щоб звідтіля дістати потрібну допомогу.

Для таких гуртків — найбільш доцільний такий плян праці в ділянці гігієни:

1. передусім треба зазнайомитися з будовою й чинностями людського тіла; ці відомости треба докладно засвоїти, вони будуть основою для дальших питань із поля гігієни;

2. пізніш треба пізнавати засади загальної гігієни, т. зн. вивчити, який вплив на людський організм має його щоденне оточення: повітря, хата, харчування, вода, праця, тощо; пізніш ідуть уже окремі питання:

а) особиста гігієна: чистота тіла, одяг, узуття, харчування, праця, спочинок, тощо;

б) гігієна хати й обістя: будова, освітлення, опал, чистота хати, порядок у господарських будинках, дворі, тощо;

в) гігієна села: розміщування вулиць, водопостачання, усунування відпадків і нечистот, осушування болот, тощо;

3. велику й дуже важну ділянку гігієни становлять пошесні (епідемічні) хвороби, боротьба з ними та охорона перед ними. Цю ділянку треба дуже основно засвоїти, відомости з неї треба як найбільш поширювати. А то ж відомо, що пошесні хвороби, які вибухають нагло й обхоплюють відразу велику кількість населення краю, дуже грізні і приносять собою величезні шкоди, яких часто не направиш (згадати хочби трагедію У. Г. Армії взимі 1918—20 рр., винищеної висипним і поворотним тифом). Величезний матеріал цієї ділянки треба розкласти на кілька частин, тут треба

а) пізнати й зазнайомитися з бактеріями, що викликають пошесні хвороби;

б) вивчити гострі заразні (інфекційні) хвороби, такі, як холера, висипний, черевний, поворотний тиф, червінка, дифтерія і т. п.;

в) вивчити хронічні (проволочні) інфекційні хвороби, такі, як туберкульоза, пранці, трахома;

г) вивчити хвороби, що переносяться з тварин на людей, як сап, телій, скаженина;

4. з черги треба вивчити хвороби, що їх викликають у людини галапаси (чужоїди), як ціпяки, глисти, тощо.

5. Дальша ділянка гігієни, яку слід теж було б як-найбільш поширити, це т. зв. суспільна (соціяльна) гігієна, особливо ті її частини, що відносяться до нашого побуту, і то:

а) гігієна жінок, особливо матерей;

б) як плекати немовлята;

в) організація дитячих осель, садків і захистків;

г) як ходити коло хворих;

г) як ходити коло інвалідів та немічних;

д) як боротися з алькоголем;

е) як боротися з тютюном;

є) гігієна праці, головнo сільсько-господарської;

ж) гігієна спорту;

з) перша поміч у випадках наглих занедужань.

Підручники до всіх цих питань:

до 1) (людське тіло): Д-р. Раковський Іван: Людина, Львів-Відень, 1919; Д-р. Ожаркевич А.: Людина і машина, Яворів, 1932; Росткович Михайло: Чоловік, будова людського тіла та його чинности з узглядненням гігієни, Львів, 1923; За-

рицький Т.: Кров і її значіння для людського організму, Львів, 1908;

до 2. а) (особиста гігієна): Куровець І. др.: Життя і здоровля людей, Львів, 1919; Форель А. др.: Гігієна нервового і духового життя, Львів, 1916; Кофлер Лев: Правильне дихання. Віддихова гімнастика, Львів, 1918;

до 2. б і в) (гігієна хати й села): Куровець І. др.: Здоровля хати, обійстя і села, Львів, 1911; Куцик В. др.: Як уздоровити наш народний побут, Львів, 1932.

до 3. а) (бактерії): Виноградник В. др.: Про світ бактерій, Львів, 1928;

до 3. б) (заразні недуги): Озаркевич Є. др.: Недуги пошесні, Львів, 1911; Сукованченко С. др.: Про тифи: черевний, п'ятнистий і поворотний, Зальцведель, 1920; Воробець Т. др.: Що треба знати про кашлюк, Львів, 1931;

до 3. в) (хронічні недуги): Музика М. др.: Бактеріологія і епідеміологія туберкульозу, Львів, 1931; Бурачинський Т. Є. др.: Туберкульоза, поборювання її та охорона перед нею, Львів, 1930; Барвінський О. др.: Туберкульоза, найчастіша і найважніша діточа недуга, Львів, 1924; Берест О. др.: Туберкульоза дитячого віку, Львів, 1930; Ганьківський В. др.: Туберкульоза, Коломия, 1927; Парфанович С. др.: Алькоголь а туберкульоза, Львів, 1930; Бурачинський Т. Є. др.: Хірургічна туберкульоза, Львів, 1931; Кос М. др.: Про полові справи, Львів, 1908; Парфанович С. др.: Чоловік та жінка, Львів, 1930; Подолинський О. др.: Полові недуги жінок, Львів, 1930.

Вивчання питань полового життя треба пе-

реводити окремо у хлопців (чоловіків), окремо в дівчат (жінок).

До 3. г) (хвороби, що переносяться з тварин): Стахурський М. др.: Туберкульоза у тварин та її вплив на тіло людини, Львів, 1931;

до 4) (хвороби, що їх переносять галапаси): Бачинський Л.: Воші, їх життя і шкідливість, Львів, 1920;

до 5) (суспільна гігієна): Хаєс, проф.: Короткий курс соціальної гігієни, Подєбради, 1924; Філяс О. др.: Суспільна опіка у наших умовах, Львів, 1933;

до 5. а) (гігієна жінок): Подолинський О. др.: Що дівчина і її мати знати повинні, Львів, 1928; Долинський М. др.: Жінка, як мати, гігієна жінки, Львів, 1923;

до 5. б) (плекання немовлят): Барвінський О. др.: Порадник для матерей, І. ч. Плекання немовляти, Львів, 1920; Ганьківський В. др.: Мати і немовлятко, Коломия, 1917; Лукасевич Є. др.: Як доглядати діток-немовлят, Київ-Варшава, 1922;

(Ділянка 5 а) і 5 б) — тільки для жінок).

до 5. г) (як ходити коло хворих): Дмитрюк В.: Лікування ран, Варшава, 1924;

до 5. д) (боротьба з алкоголем): Бурачинський Т. Є. др.: В ярмі алкоголю і нікотини, Коломия, 1929; Геленіус М. др.: Проти алкоголю, Львів, 1912; Кривоносок П. др.: Недуга алкоголізму, Рогатин, 1929; Масарик Т. Г. др.: Про етику і алкоголізм, Рогатин, 1929; Форель А. др.: Про алкоголь, Львів, 1907; Ходзько В. др.: Вплив алкоголю на душу людини, Рогатин, 1928; Чайковський А. др.: Дещо про алкоголь, Львів, 1929; Чепига Іван: Просвіята і п'янство, Львів, 1929; Чай-

ковський М.: Чарка горілки — море сліз, Рогатин, 1929; Феделеш Кирило, о.: Не пий, »Просвіта«, Ужгород, 1933.

до 5. е) (боротьба з тютюном: Бригідер В. Ф.: Нікотинізм і боротьба з ним, Львів, 1931; Бурчинський Т. Є. др.: Про шкідливість курення тютюну, Рогатин, 1929; Грайс др.: Як тютюн шкодить на очі, Рогатин, 1928; Лікінт Ф. др.: Тютюн і здоровля, Рогатин, 1928;

до 5. з) (перша поміч): Куровець І. др.: Перша поміч в наглих випадках, Львів, 1923; Ключас З.: Зачадження, Львів, 1931.

Ю. Кордюк.

ВИРОБНИЧА ТЕХНІКА.

Великий розвиток техніки в наших часах вимагає, щоб із цим поступом зазнайомлювалися й освітні гуртки. Ясна річ, що тут праця не може обійтися без наглядних предметів, без малюнків, образків, без допомоги таблиці. Тут треба, щоб праця йшла жваво, цікаво, а без наглядности вона жвава не буде. Тут став би в пригоді **чарівний ліхтар** (скіоптикон), коло якого ходили б учасники гуртка. Розподіл праці можна укласти за цим пляном, при чому він намічує 30 лекцій-годин. Без провідника, — найкраще ним може бути інженер, — не обійдеться.

I. Потреба і значіння техніки — 1 год.

II. Первісна техніка (праісторія людства) — 3 год.

1. Прапочатки техніки: Повстання першого знаряддя до помочі в праці, для добування по-

живи: патик, булава, копаниця, сокира, ніж, сверло, пилка.

Матеріал: спершу дерево, кістка, опісля камінь, вкінці метал. З металю — зброя. Вироби з глини.

2. Первісна майстерня, повстає в місцях, де є поклади каміння або руди; фахові майстри по майстернях — спеціалізація праці; спершу одне знаряддя (пр. сокира) до різних робіт, пізніше різне, відповідно до занять (плуг, сітки, гарпуни, ратища, човни, прилади витворювати вогонь, жорна та інше).

3. Транспорт: тягарі на плечах, пішки або твариною (пр. кіньми), для збільшення безпеки і при більших тягарах — гурт людей; не дороги — стежки; сани, віз; на воді: стовбур, дараба, човен на весла й вітрила.

Будівельна техніка: печери, землянки (ями), стіни з гияляк, шатра з гияляк, хати, хати на воді, пам'ятники з каміння.

Гірництво: руди зверху землі, пізніше зпід землі; топ металю — припадковий; топ у печах, вилив у форми.

III. Старовинна техніка — 4 год.

1. Розвиток старовинної техніки в старовинних великих державах. Прикмети: виконавці — невільники, знаряди — дуже нескладні, праця дешева (піраміди, наводнення).

Хліборобство: ручні сапи, деревляні плуги; ціпи; скотина, що толочить збіжжя на майдані; серпи, ручні жорна, коси, граблі; сівба (руками); гній; розвиток наводнювання, як безпеки проти ча-

стої посухи (Єгипет, Мезопотамія, Індія); озера як збірники води; піднос води догори журавлями.

2. **Будови:** хати з глини й каміння, опісля з цегли; храми з каміння, і то й з дорогого (порфір, серпентин, мармор); цемент, вапно; будова й опис пірамід.

3. **Транспорт:** людьми, тваринами, вози, гарні дороги, шляхи, мости; розвиток плавби; кораблі з веслами й вітрилами, фльоти воєнні; висока торгівля; великі порти, маяки й насипи в морі для охорони кораблів у порті; великі канали — все ручна робота рабів.

4. **Інші виробництва:** водопроводи підземні, поземні рури; копальні (золото, срібло, мідь, залізо і и.); металургія й виробництво предметів із металю; льон, вовна, бавовна, шовк; глиняні горшки, порцеляна; шкло; тривалі фарби; чинбарство (обріб шкіри); нескладні двигуни (топчаки, водяні колеса).

IV. Реміснича доба (до винаходу парової машини) — 4 год.

1. Глибший поділ праці (дрібніші фахівці: золотники, ковалі, бляхарі, зброярі, гутники, обрібники, відливарі і і.) — більша спеціалізація праці і спеціалізація знаряддя; сполука робітників відповідно до фахів у цехи; розподіл роботи серед поодиноких цехів.

2. Спеціалізація зростає, початки ручного організованого виробництва (мануфактура, ручна робота); зріст вправності в одній роботі й видатності її.

Хліборобство: трипільна система засіву (V

до VII. ст.); плуги з залізним ралом; поступ невеликий.

3. Двигуни: водяне колесо (в млинарстві, при битті сукна, обробі металів, у гірництві); топчачи на людей і на тварини; вітряки (у млинарстві й наводнюванні) в XII ст.

Гірництво: топчачи й смоки (помпи) — підношення руди й води догори; глибші вкопи, зріст гірничої техніки; в XVI. ст. були копальні на 1000 робітників і 800 м. завглибшки.

4. Транспорт: тварини або вози (шляхів чимраз більше); широка торгівля до Китаю й Індії; розвиток річкового транспорту; канали, великі вітрильні кораблі — переможці океану (подорожі до Китаю, Індії, Азії, Сибіру, відкриття Америки, перша подорож довкруги землі 1519. р.); організація морської торгівлі (Ганза); кораблі з гребцями й вітрилами, галери; друк; порох; розвиток альхемії як підстав до розвитку хемії й хемічного виробництва. Прикмети доби: глибокий поділ праці (спеціалізація), ручна робота.

V. Доба машини (від винаходу парового двигуна до нині) — 19 годин.

1. Різні винаходи в XVIII в.; замість ручного знаряддя — машина, що заступила робітника, користь від неї.

2. Автомати. Вага водяної пари, парова машина; машини у ткацькій промисловості (прядільні ткацькі машини); революції проти машин; машини в гірництві, металюргії й і.; повстання великої промисловості й нової техніки, на основі механізації машинового виробництва; парові кораблі, залізниці.

Прикмети цієї доби є: а) машини; б) сильний поділ праці, зі збільшенням фабрик — нова організація праці; в) нові джерела енергії (пара, газ, електрика); г) нові роди транспорту і зв'язку: великі пароплави, залізниці, авто, телефон, телеграф, радіо, підморські кабелі.

3. Паровий двигун Ватта 1769. Паровий. Кінська сила. Діяння і спосіб руху парової машини.

4. Парова й водяна турбіна. 1810 ротаційна друк. машина 1831. Самохідні, що підносять угору вугіль, соломі й ін.

5. Тканини: історія ткацьких машин.

6. Інша промисловість: сухий перегін вугілля, світляний газ.

7. Підстави виробу заліза і сталі; земна ропі, нафта; ропі й вугілля вичерпується, спроби спожиткувати енергію сонця та припливів моря.

8. Основи електричності промислової: динамо-машини.

9. Електричні мотори, гідроелектричні; з історії: Франклін, Вольті, Едісон, телефон, телеграф, Морзе 1837.

10. Радіо, ракети для міжпланетарної комунікації; пошта.

11. Хемічна промисловість; фарби, ліки, штучні гної й ін.; хемічна війна; транспорт.

12. Історія залізниць, ливові, однорейкові та електричні залізниці.

13. Трамваї, підземні залізниці, авто.

14. Двигуни внутрішнього горіння, дізлі, засада руху автового мотору.

15. З історії кораблів: Фультон і перший паровий корабель (1807); перший залізний пароплав (1843); корабельна шруба замість лопаток

(1838); пароплави з двигунами внутрішнього горіння; підводні човна.

16. Повітряна комунікація; історія летунства; Монгольф'є (1783), Лілієнталь (1896), Райт (1903), Цепелін (1908); розвиток летунства — наслідок пізнання двигуна внутрішнього горіння.

17. Хліборобство — механізація його; перший залізний плуг 1838, паровий плуг 1855; уживають двигунів внутрішнього горіння й електричних.

18. Різні машини до різних робіт; розвиток агрономічної науки, штучні гної, боротьба зі шкідниками при допомозі хемії; фабрика хліба, електричні млини.

19. Короткий загальний огляд розвитку техніки від доісторичних часів до нинішнього дня.

Де можна про що прочитати!

Про первісну, старовинну техніку та техніку ремісничої доби: В. Данилевський: 1) Од ломаки до машини, стор. 12; 2) Шляхами техніки, 1—16; 3) Нариси з історії техніки, стор. 1—90.

Про добу машини: а) **Прядка, машина і ткацтво:** В. Данилевський: Великі винаходи, стор. 9—15; б) **Пляшкова машина Овена:** В. Данилевський: Великі винаходи, ст. 27; **Життя і Знання, IV., 164, 253.**

Друкарська машина: В. Данилевський: Великі винаходи, ст. 31; **Життя і Знання, I., ст. 261—264; VI., ст. 356.**

Парові двигуни: В. Данилевський: Великі винаходи, ст. 37; Од ломаки до машини, ст.

31; У віки крилаті, ст. 17; Життя і Знання, IV, 48; Опов. про сили природи, »Просвіта«.

Парові турбіни: В. Данилевський: Великі винаходи, стор. 57; У віки крилаті, ст. 24.

Водяні турбіни і двигуни: В. Данилевський: Великі винаходи, ст. 60; У віки крилаті, ст. 45; Од ломаки до машини, ст. 44; Нариси з істор. техніки, ст. 173.

Електрика: В. Данилевський: Великі винаходи, ст. 62; У віки крилаті, ст. 39; Оповідання про сили природи, »Просвіта«, ст. 40; Життя і Знання, III, 98, IV, 377, 200.

Двигуни внутрішнього горіння: В. Данилевський: Великі винаходи, ст. 65; Од ломаки до машини, ст. 41; У віки крилаті, ст. 29.

Пароплави: В. Данилевський: Відчовна до пароплаву; Великі винаходи, ст. 79; Од ломаки до машини, ст. 55; У віки крилаті, ст. 124 до 151; Життя і Знання, III. 102.

Залізниця: В. Данилевський: Великі винаходи, ст. 84; Життя і Знання, III, 74, I, 298.

Історія зброї: В. Данилевський: Шляхами техніки, стор. 16—32.

Авта: В. Данилевський: Великі винаходи, ст. 89; У віки крилаті, ст. 99.

Літаки: В. Данилевський: Великі винаходи, ст. 97; У віки крилаті, ст. 180—227; Життя і Знання, I, 33, 140, 289, 300, 317, 344, 225; II, 59, і далі.

Сіл. господарство: В. Данилевський: Од ломаки до машини, стор. 65; Життя і Знання (на різних місцях).

Ракети: В. Данилевський: У віки крилаті, ст. 276—86; Життя і Знання, I., ст. 354 до 361.

Хемічна війна: Життя і Знання, III, ст. 270—273.

Порох: Життя і Знання, II, 100.

Про винаходи: Життя і Знання, IV, 30.

Вугілля: Життя і Знання, I, 113.

Залізо: Життя і Знання, I, 206, 212.

Нафта: Життя і Знання, I, 238, 269.

Соняшні машини, Життя і Знання, I, 22.

Інж. Крохмалюк.

СПІВ ДЛЯ САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ.

Ми любимо співати і то при всякій нагоді. В горі та в щасті, підчас праці й відпочинку. Використаймо це підчас праці в самоосвітньому гутку. Коли нас утомить якась трудніша лекція — співаймо після неї і взагалі між лекціями, але ж не забуваймо, що з цього співу може вийти користь для нашого музикування, коли цей спів відповідно поведи. Тут, ясна річ, потрібний провідник, і то досвідний.

Зачинаймо від простих, нескладних пісеньок на один голос.

Спершу треба вивчити поодинокі тони, щоб їх висота була правильна, і щоб вони виходили чисто. В деяких місцях треба дати співакам змогу приготувитись до того, щоб вони легко і зразу могли «взяти» якийсь «тяжчий» тон. При цьому слід звертати пильно увагу на правильну вимову звуків, складів, слів. Деякі склади легко співати. Найкраще такі, що мають голосні «а», «о»

й »е«, а найтяжче ті з »і« та »у«. Провідник хай пояснить, як відкривати уста (приблизно так, щоб зігнутий чиколонок палюха влізся між зуби!), як втягати повітря в легені і звідтіль ощадно й рівномірно випускати його крізь нестиснену гортанку. Ніколи не треба віддихом розбивати поодиноких слів. Нема нічого поганішого, як співати, н. пр.: »добрий вечір то- (віддих) -бі«.

Не співаймо надто швидко. Правда, при повільному цьому підготовчому співі зразу можна схопити всю нерівність незіспіваних ще покищо голосів. Тут нераз буде й таке, що невміло взятий тон буде здаватися нам смішним. Але ми не сміймося. Після кількох спроб провідник усуне всі неправильности. Не треба знеохочуватись, що спершу це все може декому здаватися нудним і непотрібним, памятаймо, що коли навчимося правильно орудувати нашим голосом, він дасть нам багато гарних звучних тонів і буде нам служити до глибокої старости.

Не співаймо з н а т у г о ю. Це перевтомлює голосові струни в гортанці, які видають голос.

Коли хоч трошки вже навчилися якоїсь пісні, і як кожний знає вже висоту тону і зможе його чисто заспівати, тоді треба старатися вкласти цю пісню, вже приготовану в ритм, у якому треба співати цю пісню. Спершу треба ввести співаків у основний ритм пісні. Коли це маршова пісня, ми станемо всі в ряд і будемо вправлятися в одностайному ході так, щоб усі відбувалися в такій самій часовій добі (це й буде ритм!).

Опісля пробуймо співати вивчену пісню підчас маршу, спершу поволі, а як уже привчимося,

швидше — аж до приписаної міри часу (темп о). Під час співу в руху мусимо зокрема звертати увагу на правильні віддихи. Час на віддих «уриваймо» від тих нот, що їх останні співаємо перед віддихом. Це тому, щоб не спізнюватись зі заспіванням першої ноти після віддиху, і щоб пісня виходила свіжо й бадьоро.

Коли ж співаємо пісні в інших, головню тр і д і ль н и х р и т м а х, тоді як підготову можемо взяти відповідні рухи рука ми — тощо. Не погано було б, якби провідник пояснив рухи, яких уживає він, управляючи співом (диригуючи), щоб навчив цих рухів усіх співаків, і вони б спершу самі їх проробили, а опісля співали б під своє власне тактування. Тоді легко буде співати пісню під тактування диригента.

Такий спів дасть нам не тільки відпочинок, але й задоволення, що ми чогось навчилися. Такий спів вправляє не тільки наше в у х о й с е р ц е, але й в о л ю. І тут не можна нічого робити без пляну, без системи. Тільки таким співом приготуємося до доброго гуртового (хорального) співу, але це вже не завдання освітніх гуртків. Такий спів уже плекатимуть співочі гуртки читальняні, куди й не кожний може потрапити.

Українські співанники:

Засвистали козаченьки, народній співанник з нотами і малюнками, Львів, 1930.

Запорожець, Луговий співанник, зложив Микола Матіїв Мельник, Львів, 1929.

Ягілки, 65 мельодий на 2 голоси, зладив д-р Олександр Барияк, Львів, 1932.

Н. Нижанківський.

З М І С Т.

	стор.
I. Семен Магальяс: ЗНАЧІННЯ, ОРГАНІЗАЦІЯ Й МЕТОДИКА ОСВІТНЬОЇ ТА ВИХОВНОЇ ПРАЦІ САМООСВІТНІХ ГУРТКІВ У ЧИТАЛЬНЯХ »ПРОСВІТИ«	3—32
До самоосвіти і самовиховання	3
Як повстало освітнє питання і як його розуміли перед війною	3
Мета освіти дорослих по війні	5
Загальні організаційні вказівки для організаторів самоосвітніх гуртків	11
Правильник самоосвітнього гуртка	16
Огляд праці самоосвітнього гуртка	21
Методичні вказівки	23
Спис членів і денник праці	29—31
II. ПЛЯНИ ПООДИНОКИХ ПРЕДМЕТІВ	33—120
Є. Ю. Пеленський: Мовознавство й українська мова	33
Є. Ю. Пеленський: Українське письменство	40
Історія	48—65
1. І. Крип'якевич: Історія України	48
2. К. Коберський: Історія суспільно-економічна	58
3. Д. Коренець: Всесвітня історія	61
К. Коберський: Наука про державу	66
К. Коберський: Суспільна (або політична) економія й кооперація	68
К. Коберський: Наука про торгівлю	73
К. Коберський: Законознавство	74
С. Пашкевич, О. Дашкевич: Географія	77—83
1. Географія рідної землі	77
2. Загальна географія	80
3. Описова географія	82
І. Сітницький: Рахунки (математика)	84
І. Сітницький: Геометрія	86
І. Сітницький: Фізика	88
І. Раковський: Природознавство	91
І. Раковський: Психологія	103
Ю. Кордюк: Гігієнічні самоосвітні гуртки	105
Ю. Крохмалюк: Виробнича техніка	111
Н. Нижанківський: Спів для самоосвітніх гуртків	118

ЗАМІЧЕНІ ВАЖНІШІ ПРОПУСКИ:

Автор І. частини «Порадника» **С. Маґаляс**; автор пляну «Законознавства», ст. 74. **К. Коберський**; автор пляну «Фізики», ст. 88. **І. Сітницький**.

На стор. 74. надруковано: «Законодавство» має бути «Законознавство».

У СПРАВІ ФОНДУ «УЧІТЕСЯ».

Дня 9. березня ц. р. минають 120. роковини народин нашого Кобзаря Тараса Шевченка. Ми певні, що як кожного, так і цього року всі наші філії й читальні, відповідно до своїх сил, відсвяткують гідно цю велику річницю. При цій нагоді ми пригадуємо одну призабуту справу.

У 1921. році, коли весь наш народ святочно обходив 60. роковини смерти нашого народнього Пророка, Краєвий Комітет, що займався влаштуванням цього ювілею, заснував видавничу установу фонд «Учітєся, брати мої», щоб видавати наукові й загально зрозумілі книжечки та поширювати сучасне знання посеред цілого нашого народу. Основуючи цю видавничу установу та віддаючи її під опіку нашій «Просвіті», згаданий Краєвий Комітет однозгідно рішив, що на удержання цього видавничого фонду раз на все призначається весь чистий дохід із Шевченківських обходів у цілому нашому краю.

Від того часу фонд «Учітєся» почав сповняти своє завдання, приступив до праці й видав досі 12 книжечок. Та не так наше громадянство. Як це в нас звичайно буває, в першому запалі справді поплили на згаданий фонд значні жертви, які вможливили йому розпочати свою діяльність, та швидко цей запал почав остигати, і святочна ухвала згаданого Краєвого Комітету пішла в забуття...

А тимчасом, не вважаючи на всі злидні, які переживає наш народ, він чимраз більше відчуває потребу освіти і знання, чим раз більше поширюються в нас гуртки самоосвіти, і в міру цього зростає конечність видавати безумовно до цього потрібні підручники. Цю конечну потребу мусить заспокоїти власне фонд «Учітєся», бо саме його завдання, згідно з думкою основників, є — створити писаний **«Народній Університет»**.

Фонд мусить подбати про відповідні порадики й підручники для самоосвітніх гуртків.

Він узяв на себе обов'язок опіки над самоосвітніми гуртками й, відповідно до цього, видав уже перший підручник до ведення таких курсів: «Порадник для самоосвітніх гуртків». Але ж виданням цього підручника вичерпує він усі свої засоби, і черговий підручник, чи яку книжку може видати Фонд знов щойно тоді, коли з розпродажу

своїх видань **збере відповідні засоби.** Правда, від 1934 р. Т-во «Просвіта», що завідує фондом, хоче за всяку ціну зробити видання Фонду періодичними, щоб що-року появлялося 4 книжки (що три місяці) з цього фонду (є це т. зв. Науково-Популярна Бібліотека Т-ва «Просвіта»), але ж засоби Фонду вичерпані... Управа Фонду пригадує Вп. Громадянству згадану вище ухвалу Народнього Краєвого Комітету для святкування 60-літнього ювілею смерті Тараса Шевченка і звертається цим до всіх Славних Філій і Читальень нашого Товариства «Просвіта» із гарячим зазивом:

Вшануйте всенародню ухвалу творців фонду «Учітеся»!

Обходіть святочно цього року 120. роковини народин нашого батька Тараса!

Увесь чистий дохід із Шевченківських обходів жертвуйте на фонд «Учітеся».

Подбайте, щоб у кожній читальні «Просвіти» були всі видання фонду «Учітеся».

Львів, 19. лютого, 1934. р.

ГОЛОВНИЙ ВИДІЛ Т-ВА «ПРОСВІТА».

К О Н К У Р С .

Поширюючи свою видавничу діяльність, Товариство «Просвіта» розписує оцим конкурс на місячні книжечки, обсягом 3—4 аркушів друку (в аркуші 28000 літер). Зміст книжечок: белетристика, передусім історичні оповідання й повістки (з давнього й недавнього минулого), драматичні твори (з минулою й сучасною добою), популярно-наукові твори з усіх ділянок знання (укр. історія, рідний побут, техніка, винаходи й відкриття, гігієна, народне господарство й т. д., й т. д.), при чому тут бажана форма белетристики, на всякий спосіб виклад мусить бути популярний.

Присилати до кінця місяця березня 1934. р. на адресу Редакції видань «Просвіти», Львів, Ринок ч. 10.

Твори прийняті до друку Товариство гонорує (аркуш 50—60 зол.), першу частину гонорару виплачує після того, як твір прийнятий до друку, другу — після виходу його з друку.

ГОЛОВНИЙ ВИДІЛ.

ВИДАВНИЦТВА «ПРОСВІТА»

Від січня 1934. р. Товариство «Просвіта» видає такі книжки:

1. **що-місячні**, обсягом 3—4 арк., ст. 48—60, з ілюстраціями (можна передплачувати; умови передплати на 4 ст. окладинки)

2. **квартальні** (що три місяці), обсягом до 100 й більше сторінок; є це «Науково-популярна Бібліотека», справою її займається фонд «Учітеся, брати мої» (див. 2. і 3. ст. окладинки та відозву в справі фонду, ст. 123—124)

3. **місячник-журнал** «Життя і Знання» (VII. рік видання), умови передплати див. ст. 126—127

4. Бібліотека «Життя і Знання», окремі книжечки, здебільша відбитки з журналу

5. раз у рік **повість** українського автора, або перекладна; повісти в першій мірі — історичні.

Замовляти:

Товариство «ПРОСВІТА» Львів, Ринок ч. 10.

НОВА КНИЖКА

Іван Крип'якевич: Українське життя в давні часи, I. княжа доба, Видання Т-ва «Просвіта» у Львові, ч. 789 (Бібліотека «Життя і Знання» ч. 14), Львів, 1934., ст. 96, ціна 70 гр.; в книжці 44 ілюстрації до тексту.

Хто цікавиться **нашою старовиною**, повинен обов'язково придбати цю книжку. Замовляйте, бо наклад невеликий.

Запросини до передплати журналу „ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“ на рік 1934.

З днем 1-го січня 1934 р. почався **семий рік** існування, **одинокого в нас, популярно-наукового місячника «Життя і Знання».**

Наших дотеперішніх передплатників не треба з ним зазнайомлювати. Їх тільки просимо передплачувати «Життя і Знання» далі та мати повне довіря до редакції, що стається зробити журнал як-найцікавішим, найкориснішим та найзрозумілішим.

Хто ж не передплачував досі «Життя і Знання», не читав його, а може й узагалі в руках не мав, того просимо **доконче** переглянути який річник нашого журналу або зажадати в Адміністрації оказового числа та **справді прочитати** його.

«Життя і Знання» подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вияснює доступним способом важні питання й таким чином творить багате джерело для доповнювання й поширювання знання, для **самоосвіти**, для **викладів і читання на голос** по читальнях і в кооперативах. Згадаємо ще, що він містить дуже багато образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зрозумілими.

ХТО ПОВИНЕН СТАТИ НАШИМ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ.

«Життя і Знання» повинно знаходитися в кожній українській хаті, кожній читальні, кооперативі й освітньо-культурній установі!

Його повинні передплачувати всі, що займаються культурно-освітньою роботою в народі, передовсім наше вчителство й духовенство, й далі всі інші: адвокати, лікарі, інженери, промисловці, купці, кооператори, приватні й державні урядовці. Не потреба додавати, що всі Філії й Читальні »Просвіти« повинні передплачувати його **обовязково**.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

Передплата на рік у краю та в Чехословаччині ви-носить 18.— зл., на 6 місяців 9.— зл., на 3 місяці 5.— зл., поодиноке число коштує 2.— зл.

За кордоном на рік — 21.— зл., на 6 місяців — 11.— зл., на 3 місяці — 6.— зл., поодиноке число — 2.— зл.

Комплети II., III., IV. і VI. річників можна замовляти по ціні: 18.00 зл. за брошурований і 23.00 зл. за оправлений у півполотно зі золотими витисками на фронті і хребті. V. річник брошуров. 22.50 зл., оправл. 27.50 зл.

ПРОСИМО ПРИСИЛАТИ ПЕРЕДПЛАТУ НА АДРЕСУ:

ТОВАРИСТВО „ПРОСВІТА“, ЛЬВІВ, РИНОК 10.

Société „Prosvita“, Léopol, Rynok 10. Pologne.

Association „Prosvita“, Lviv, (Lemberg) Rynok 10.

East. Galicia, Poland.

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

-
-
12. І. Раковський, Рослини, їх будова й життя, (основи ботаніки), Львів, 1927, ст. 496 (з образками).
  13. Микола Залізняк, Як люди до кращого життя доходили (накриси з загальної історії людської культури), з багатьома малюнками, Львів, 1929, ст. 304.
  14. Порадник для самоосвітніх гуртків, Львів, 1934, ст. 128, (1. кн. за 1934 р.).

Від 1934 р. Науково-Популярна Бібліотека (Фонду «Учітеся, брати мої») виходить що-чверть року. До кінця 1934 р. вийдуть іще такі книжки:

- 15 (2). Степан Чарнецький, Історичний огляд українського театру в Галичині (1864—1934) — з нагоди 70. роковин заснування театру (вийде з кінцем березня).
- 5 (3). Іван Крип'якевич, Історія Козаччини, 2. доповнене видання.
- 16 (4). Ростислав Єндик, Антропологічні риси українського народу.

До друку намічені:

- Володимир Січинський, Українське вжиткове мистецтво.
- Омельян Терлецький, Гетьманська Україна й Запорозька Січ, і ин.

Замовляти:

ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА», ЛЬВІВ, РИНОК, 10.

МІСЯЧНІ ВИДАННЯ «ПРОСВІТИ».

Від січня 1934. Т-во «Просвіта» відновило періодичне видавництво місячних книжечок для народу: кожна книжечка має 3—4 арк. друку, 48—60 стор., і що-найменше 4 образки.

Досі вийшли:

794 (1). Вячеслав Будзиновський, **Шляхетське право**, іст. образок із XVII. в. (за січень), 48 ст.

795 (2). Богдан Лепкий, **Історичне оповідання з 1734 до 1756 р. р.** (лютий), 56.

На березневу книжечку прилаштовується з нагоди 120. роковин народин Т. Шевченка про життя та твори великого Кобзаря України.

Передплата на місячні видання, платна згори 3.60 зл., у продажу — брутто 5.50 зл.; члени дістають 25% знижок. Кооперативи платять річно 12 зл. і дістають усі книжечки місячні та кварталні, себто з «Науково-Популярної Бібліотеки» (16 книжечок). Читальні «Просвіти» платять 25 зл. і дістають такі видання: 16 книжечок (місячних 1 і 4 з «Науково-Популярної Бібліотеки» та журнал «Життя і Знання». — Краєві установи платять як читальні. — Розпродавці дістають за свою працю винагороду.

Передплату присилати на адресу:

ЛЬВІВ, РИНОК, 10, Т-ВО «ПРОСВІТА».

В. С. Савченко

3.8/1
5874
1986

9082

БІБЛІОТЕКА
ГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.

В. С. Савченко

ПОРАДНИК
для
САМО ОСВІТНІХ
ГУРТКІВ